

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za psihologiju

**ULOGA RODA I JASNOĆE POJMA O SEBI U ODNOSU IMPLICITNOG I
EKSPLICITNOG SAMOPOŠTOVANJA**

Diplomski rad

Antonija Vrdoljak

Mentorica: izv. prof. dr.sc. Margareta Jelić

Zagreb, 2018. godine

Zahvala

Posebno zahvaljujem autoru računalnog programa tIAT, Teu Kovačić-Karamatiću, koji je omogućio provedbu istraživanja te praktičnu distribuciju i pohranu podataka dobivenih Testom implicitnih asocijacija.

SADRŽAJ

Uvod	1
Eksplicitne mjere samopoštovanja.....	2
Implicitne mjere samopoštovanja	3
Odnos eksplicitnih i implicitnih mjera.....	7
Cilj	11
Problemi i hipoteze.....	12
Metoda.....	12
Sudionici	12
Instrumenti	12
Postupak.....	16
Rezultati.....	18
Rasprava	23
Metodološki nedostaci i smjernice za buduća istraživanja.....	28
Zaključak	30
Reference.....	31
Prilozi	38

Uloga roda i jasnoće pojma o sebi u odnosu implicitnog i eksplicitnog samopoštovanja

U području samopoštovanja implicitne i eksplicitne mjere redovito imaju niske ili neznačajne korelacije. Danas se naglašava pomicanje istraživačkog fokusa s procjenjivanja razine povezanosti implicitnih i eksplicitnih mjera samopoštovanja na utvrđivanje *kada* su one povezane. Neki od potencijalnih moderatora tog odnosa su rod i jasnoća pojma o sebi. Stoga je cilj ovoga istraživanja bio proučiti odnose mjera implicitnog i eksplicitnog samopoštovanja s rodom i jasnoćom pojma o sebi te ispitati moderacijske utjecaje roda i jasnoće pojma o sebi na povezanost mjera samopoštovanja. Istraživanje je provedeno u dva dijela, u Zagrebu i u Osijeku. 161 sudionik (od čega 50.3% žena) ispunjavao je Test implicitnih asocijacija za ispitivanje samopoštovanja, Skalu samosviđanja i samokompetentnosti te Skalu jasnoće pojma o sebi. Rezultati pokazuju da osobe s jasnijim pojmom o sebi izražavaju više razine eksplicitnog samopoštovanja. Jasnoća pojma o sebi nije povezana s implicitnim samopoštovanjem, a rodne razlike nisu utvrđene niti u eksplicitnom, niti u implicitnom samopoštovanju. Na razini bivarijatnih korelacija, implicitno i eksplicitno samopoštovanje nisu povezani, no rod moderira njihov odnos. Žene pokazuju nisku do umjerenu povezanost implicitnog i eksplicitnog samopoštovanja, dok za muškarce povezanost mjera nije statistički značajna. Samoprocjena jasnoće pojma o sebi ne moderira odnos implicitnog i eksplicitnog samopoštovanja. Opaženi rezultati idu u prilog pretpostavci o različitim, ali nisko povezanim konstruktima u podlozi implicitnih i eksplicitnih mjera samopoštovanja.

Ključne riječi: *implicitno samopoštovanje, eksplicitno samopoštovanje, rodne razlike, jasnoća pojma o sebi*

The role of gender and self-concept clarity in the relationship between implicit and explicit self-esteem

Implicit and explicit measures of self-esteem usually show weak, or even insignificant correlations. Thus, it is generally recommended to focus less on the assessment of the level of their interdependence, and more on identifying *when* are the two measures related. Possible moderators of implicit-explicit relation include gender and self concept clarity. Therefore, the goal of this study was to examine the relations of measures of implicit and explicit self-esteem with gender and self-concept clarity. On top of that, the aim was to inspect moderating effects of gender and self-concept clarity on relation between different measures of self-esteem. The research was conducted in two parts, in Zagreb and in Osijek. 161 participants (of which 50.3% were female) completed self-esteem version of the Implicit Association Test, Self-Liking Self-Competence Scale and Self-Concept Clarity Scale. Results indicate that people with higher self-concept clarity also report higher levels of explicit self-esteem. Self-concept clarity is not related to implicit self-esteem, and there are no gender differences in explicit, nor in implicit self-esteem. According to bivariate correlations, implicit and explicit measures of self-esteem are not related. However, gender moderates that relation. Women show low to moderate levels of correlation between implicit and explicit self-esteem, but implicit-explicit correlation is not statistically significant for men. Self-assessed self-concept clarity does not moderate implicit-explicit relation. In general, results support the view of implicit and explicit self esteem as distinct, but related constructs.

Keywords: *implicit self-esteem, explicit self-esteem, gender differences, self-concept clarity*

Uvod

Pojam o sebi predstavlja mentalnu reprezentaciju znanja i vjerovanja pojedinca o sebi samome. Sadrži percepciju vlastitih osobina i informacija o sebi, ali i evaluativnu komponentu – samopoštovanje (Baumeister, 2005). Većina istraživanja pojma o sebi proučavala je upravo samopoštovanje. Ono se najčešće mjeri na općoj razini, kao stav prema sebi u cijelosti. Nasuprot takvome pristupu, samopoštovanje se može promatrati i na razini specifičnih samoevaluacija koje se odnose na različite aspekte života, poput socijalnih odnosa ili akademskog uspjeha, ali i kao stanje, odnosno promjenjivo samovrednovanje ovisno o danom trenutku (Brown i Marshall, 2006). Usprkos brojnim istraživanjima općeg samopoštovanja, još uvijek postoje neslaganja i kontradiktorni nalazi, a problematično je i samo definiranje konstrukta. Prva definicija potječe od Jamesa i njegovih *Načela psihologije* (1890), u kojima se samopoštovanje opisuje kao ishod odnosa između postignuća pojedinca (*aktualno ja*) i njegovih aspiracija (*idealno ja*). Dakle, naglašena je važnost kompetencija za samopoštovanje (Mruk, 2006). Nasuprot tomu, Rosenberg (1965) se u svojoj definiciji oslanja na iskustveni i emocionalni aspekt, a samopoštovanje predstavlja vrijednost koju pojedinac pripisuje sam sebi. Oba su pogleda smisljena, ali suvremeni istraživači smatraju da, pojedinačno, ne zahvaćaju koncept u potpunosti. Stoga se samopoštovanje sve češće definira kao evaluativna komponenta pojma o sebi koja govori koliko se ljudi sviđaju samima sebi te koliko vjeruju da su kompetentni (Mruk, 2006). Takav, multidimenzionalni pristup podrazumijeva da globalno samopoštovanje nije jedan općeniti stav o sebi, već da je potrebno razdvojiti njegov socijalni dio (ja kao socijalno ili moralno dobra ili loša osoba) od efektivnog, koji je vezan uz djelovanje (ja kao jaka ili slaba osoba). Dvije opisane dimenzije nazivaju se samosviđanje (engl. *self-liking*) i samokompetencija (engl. *self-competence*). Usprkos dvodimenzionalnosti modela, njime se ne mjere specifične samoevaluacije, već opća razina samopoštovanja (Tafarodi i Swann, 1995).

Samopoštovanje je bitna varijabla u proučavanju doživljavanja i ponašanja, a najčešće se mjeri upitnicima samopoštovanja. Stručnjaci se slažu kako je pozitivan stav prema sebi važan za osjećaj sreće i zadovoljstva životom te za održavanje mentalnog zdravlja (Baumeister, Campbell, Krueger i Vohs, 2003). Osobe niskog samopoštovanja ranjivije su za pojavu depresije (Sowislo i Orth, 2013) te češće pate i od anksioznih simptoma te poremećaja hranjenja (DeHart, Peña i Tennen, 2013). Također, visoko

samopoštovanje potiče inicijativu u različitim područjima djelovanja te se veže uz ustrajanje u zadatku nakon negativnih povratnih informacija (Baumeister i sur., 2003). No, dosadašnja istraživanja sugeriraju da se prediktivna važnost samopoštovanja smanjuje kada se kontroliraju varijable poput sposobnosti i socioekonomskog statusa. Neki autori čak smatraju da je većina „blagodati“ samopoštovanja posljedica metode mjerenja, točnije sklonosti osoba s visokim samopoštovanjem da se procjenjuju pozitivnije na različitim mjerama samoiskaza, a osoba niskoga samopoštovanja da općenito prikazuju negativniju sliku sebe. U prilog tomu idu i rezultati istraživanja o drastičnom padu prediktivne snage ako se kao kriterij koriste objektivne mjere koncepata. Primjerice, rezultati na upitnicima samopoštovanja visoko su pozitivno povezani sa samoprocijenjenom popularnošću i socijalnim vještinama, ali ne i s procjenama vršnjaka ili učitelja (Baumeister i sur., 2003). Upravo zbog kritika dosadašnje prakse i raznolikosti nalaza, u ovome će se istraživanju detaljnije proučiti neke od dostupnih mjera samopoštovanja i njihov međuodnos. One se mogu podijeliti na *eksplicitne* (direktne, kontrolirane, svjesne) i *implicitne* (indirektne, automatske, nesvjesne) mjere (Bosson, Swann, Pennebaker, 2000; Greenwald i Banaji, 1995).

Eksplicitne mjere samopoštovanja

Mjerenje samopoštovanja tradicionalno se temelji na upitnicima samopoštovanja, odnosno eksplicitnim mjerama samoiskaza. One su eksplicitne jer sudionici direktno izvještavaju o općim stavovima prema sebi kojih su u tom trenutku svjesni (Greenwald i Banaji, 1995). Neki od najpoznatijih upitnika su jednodimenzionalna Rosenbergova skala samopoštovanja (RSES; Rosenberg, 1965) i Skala samosviđanja i samokompetentnosti, koja samopoštovanje mjeri i u dvije dimenzije te je u skladu s novijim definicijama konstrukta (SLSC-R; Tafarodi i Swann, 2001). Kako samopoštovanje po definiciji podrazumijeva evaluativnu samoprocjenu pojma o sebi, smisljeno je pretpostaviti da je upravo izjava sudionika najbolji način za utvrditi njegovu razinu samopoštovanja. Također, pojavna valjanost ovakvih mjera vrlo je visoka, a psihometrijske karakteristike u pravilu vrlo dobre (Bosson, 2006). Upitnici imaju visoke test-retest pouzdanosti i internalno su konzistentni, a različite mjere međusobno pozitivno koreliraju, što govori o dobroj konvergentnoj valjanosti (npr. Bosson i sur., 2000). Ujedno su i ekonomične, lako se koriste na velikim uzorcima i ne zahtijevaju korištenje naprednih tehnologija tijekom mjernog postupka.

Usprkos navedenim pozitivnim karakteristikama, konvencionalni upitnici imaju i određene slabosti. Rezultati ovise o točnoj formulaciji i redosljediu pitanja te skali za odgovore koja se u njima koristi, a problem predstavljaju i izrazito negativno asimetrične distribucije rezultata. Većina ljudi na tim mjerama izvještava o vrlo pozitivnom stavu o sebi (Baumeister, Tice i Hutton, 1989). Takve distribucije smanjuju varijabilitet uzorka, što dovodi do nepovoljnih statističkih karakteristika i otežava utvrđivanje razine povezanosti samopoštovanja s drugim konstruktima. Također, ako se sudionici dijele prema medijanu na one s niskim i one s visokim samopoštovanjem, osobe čiji su rezultati čak iznad teoretskog središta skale svrstat će se u skupinu pojedinaca s niskim samopoštovanjem. U toj je skupini raspon ostvarenih rezultata veći, odnosno heterogenija je. Iako su pomaknute distribucije djelomično posljedica pozitivnih pristranosti prema sebi, njihova izraženost sugerira i postojanje drugih, ozbiljnijih problema mjera samoiskaza. Upravo zbog izravnosti upitnika sudionici mogu mijenjati svoje odgovore kako bi se prikazali na željeni način. Budući da se visoko samopoštovanje u individualističkim kulturama smatra poželjnim, pretpostavlja se da su rezultati na skalama zaista dijelom povišeni zbog djelovanja socijalno poželjnog odgovaranja (Baumeister i sur., 2000). Tome u prilog idu i više razine samopoštovanja u zapadnim kulturama, u kojima se stavlja naglasak na visinu samopoštovanja kao poželjnu karakteristiku (Schmitt i Allik, 2005), a i redovito pronalaženje pozitivnih povezanosti samopoštovanja s rezultatima na upitnicima socijalno poželjnog odgovaranja (Huang, 2013). Problemi s eksplicitnim mjerama tiču se i dostupnosti mjerenog konstrukta samoprocjenjivanju – čak i kada osoba želi iskreno odgovoriti na pitanja, možda to ne može učiniti (Bosson, 2006). Iako je logično pretpostaviti da pojedinac zna kako se osjeća u vezi sebe, istraživanja odavno naglašavaju nedostatke introspekcije (Nisbett i Wilson, 1977; prema Greenwald i Banaji, 1995) i iluziju kontrole nad vlastitim mentalnim procesima i ponašanjima (Wegner, 2002; prema Nosek, Greenwald i Banaji, 2007). Stoga Pennebaker, primjerice, smatra da, iako su eksplicitne mjere samopoštovanja stabilne u vremenu, interno konzistentne i logične, one nisu nužno točne i u skladu sa stvarnošću (Bosson i sur., 2000).

Implicitne mjere samopoštovanja

Zbog navedenih poteškoća s eksplicitnim mjerenjem samopoštovanja, istraživači se sve više okreću implicitnoj socijalnoj kogniciji i indirektnim mjerama. Pretpostavka

je da bi se tako mogle otkriti informacije o osobi koje ona ne želi ili ne može izraziti samoiskazom. Kako bi se neka mjera smatrala implicitnom, potrebno je da sudionici nemaju svjestan pristup stavovima ili kognicijama koji se mjere, da tijekom mjernog postupka ne znaju što se točno mjeri ili, u najmanje strogom smislu, da barem ne mogu svjesno kontrolirati ishod mjerenja (DeHouwer, 2006; prema Jelić i Tonković, 2009). Mjerenje implicitnog samopoštovanja usko je povezano s mjerenjem implicitnih stavova i kognicija. Greenwald i Banaji (1995) definiraju implicitno samopoštovanje kao „introspektivno neidentificirani (ili netočno identificirani) učinak pojedinčevog stava o sebi na evaluaciju objekata koji jesu i onih koji nisu povezani s pojedincem“ (str. 11). Iako je navedena definicija raširena, prigovara joj se da neopravdano naglašava nesvjesnost implicitnog samopoštovanja. Fazio i Olson (2003) smatraju kako se na taj način ne pristupa informacijama o vrednovanju sebe kojih osoba nije svjesna, nego da se samo indirektno mjeri svjesni sadržaj.

Logika implicitnih mjera u socijalnoj kogniciji temelji se na snazi asocijacija, koja predstavlja vjerojatnost da će se aktiviranjem jednoga koncepta aktivirati i s njime povezani koncepti (Farnham, Greenberg i Banaji, 1999). Stoga se implicitno samopoštovanje može objasniti kao povezanost koncepta „ja“ s konceptom koji predstavlja pozitivnu ili negativnu evaluaciju (Greenwald i sur., 2002). Neke od indirektnih mjera su Test implicitnih asocijacija (engl. *Implicit Association Test*, IAT; Greenwald, McGhee i Schwartz, 1998) i paradigma „stani – kreni“ (engl. *The Go/No-go Association Task*, GNAT; Nosek i Banaji, 2001), paradigma preferencije za vlastite inicijale (engl. *name letter task*, NLT; Koole, Dijksterhuis i van Knippenberg, 2001), anketa implicitne samoevaluacije (ISES; Pelham i Hetts; prema Bosson i sur., 2000) te različite varijante udešavanja. Od svih navedenih, Test implicitnih asocijacija najčešće je korištena mjera implicitnih stavova, samopoštovanja i pojma o sebi. Riječ je o računalnom testu kojime se procjenjuje snaga asocijacija između para koncepata i para pridjeva, pomoću mjerenja vremena latencije. U mjerenju samopoštovanja pridjevi su *ugodno* i *neugodno*, a koncepti *ja* i *drugi*. Postupak se sastoji od sedam blokova u kojima je zadatak sudionika što brže razvrstati zadane podražaje u kategorije kojima pripadaju. Ključni su blokovi u kojima se spajaju koncepti i pridjevi. U jednome od njih sudionik treba pritisnuti lijevu tipku ako mu se na ekranu prikaže podražaj koji pripada kategorijama *ja* ili *ugodno*, a desnu tipku ako pripada kategorijama *drugi* ili *neugodno*.

Taj se blok naziva još i kongruentnim. U inkongruentnom bloku zadatak je obrnut - pritisnuti lijevu tipku za kategorije *drugi* i *ugodno*, a desnu za *ja* i *neugodno*. Rezultat IAT-a u suštini predstavlja razliku u prosječnom vremenu reakcije između inkongruentnog i kongruentnog bloka (Greenwald i Farnham, 2000). Pretpostavlja se da je vrijeme latencije indikator snaga asocijacija, odnosno da će osobe višeg samopoštovanja snažnije povezivati sebe s pozitivnom valencijom te posljedično i odgovarati brže u situaciji kada je *ja* povezano s *ugodno*, nego kada je *ja* povezano s *neugodno*. U konačnici rezultat predstavlja *relativnu* snagu asocijacije, budući da se u IAT-u uvijek uspoređuju barem dva suprotna koncepta. Usprkos nekim zamjerkama oko izbora pojma *drugi* kao suprotnosti pojmu *ja* u istraživanjima samopoštovanja (Karpinski, 2004), istraživanja su pokazala da on dobro funkcionira (Jelić i Tonković, 2009; Pinter i Greenwald, 2005). IAT je prilično otporan i na razne proceduralne varijacije (Nosek, Greenwald i Banaji, 2005), a namjerne manipulacije gotovo su uvijek neuspješne ako osoba nije upoznata s testom i ako ga prvi put rješava (Fiedler i Bluemke, 2005; prema Cvencek, Greenwald, Brown, Gray i Snowden, 2010). Uz to, test je prilagođen za hrvatski jezik (Jelić i Tonković, 2009) te korišten u istraživanjima (Jelić, 2008; Lauri Korajlija, Jelić i Kirigin, 2017). Stoga se upravo IAT nudi kao najbolja opcija za mjerenje implicitnog samopoštovanja i u ovome istraživanju.

Općenito, implicitnim se mjerama samopoštovanja prigovara zbog nejasnih mehanizama djelovanja i slabih psihometrijskih karakteristika. Da bi se mjerni postupak smatrao indikatorom nekog konstrukta, važno je odrediti izvore varijacija u njegovim rezultatima. Autori IAT-a tvrde da su IAT efekti posljedica asocijacija u pamćenju uzrokovanih stavovima ili stereotipima (Greenwald i sur., 1998), no Karpinski i Hilton (2001) napominju da registrirane snage asocijacija mogu biti izazvane i kulturalno uvjetovanim znanjem. Nasuprot tome, Nosek i Hansen (2008) nisu pronašli povezanost između IAT efekta i mjera društvenih pogleda. Slične se rasprave vode i oko drugih vrsta implicitnih mjera. Alternativna objašnjenja uključuju utjecaje kognitivnih sposobnosti i perceptivnih karakteristika te semantičkog znanja, a pitanje o stvarnome izvoru rezultata na implicitnim mjerama još uvijek je otvoreno (DeHouwer, Teige-Mocigemba, Spruyt i Moors, 2009). Također, neki socijalni psiholozi smatraju da se samopoštovanje ne može reducirati na jednostavnu asocijaciju te u potpunosti negiraju postojanje implicitnog samopoštovanja i valjanost implicitnih mjera (Tafarodi i Ho,

2006). Što se pak tiče psihometrijskih karakteristika, u istraživanju Bosson i sur. (2000) od sedam različitih implicitnih mjera samo su IAT i zadatak preferencije inicijala i datuma rođenja imali zadovoljavajuće test-retest pouzdanosti, a IAT je pokazivao najviše razine pouzdanosti i u novijoj usporedbi implicitnih testova samopoštovanja (Krause, Back, Egloff i Schmukle, 2011). Niske razine pouzdanosti za sobom povlače i probleme s replikacijom istraživanja (LeBel i Paunonen, 2011), a posebno je problematična tendencija autora da ne izvještavaju o pouzdanosti implicitnih mjera korištenih u istraživanjima. Primjerice, u metaanalizi 231 IAT mjere indeksi pouzdanosti spomenuti su za samo 61 (Hofmann, Gawronski, Gschwendner, Le i Schmitt, 2005). Nadalje, konvergentna je valjanost ovih testova upitna, budući da su međusobne povezanosti različitih mjera u najboljem slučaju niske. Gotovo nepostojeći međuodnosi dijelom se mogu objasniti njihovom nepouzdanošću, ali je moguće i da neke od dostupnih mjera (ili sve) zapravo ne ispituju implicitno samopoštovanje ili da je implicitno samopoštovanje kompleksan konstrukt, a da različite metode zahvaćaju njegove različite komponente (Bosson i sur., 2000). Osim jedne s drugima, implicitne su mjere slabo povezane i s eksplicitnim mjerama samopoštovanja. Dok neki autori smatraju da to ukazuje na probleme valjanosti (Bosson i sur., 2000), drugi naglašavaju različitost *konstrukata* implicitnog i eksplicitnog samopoštovanja pa niske korelacije vide kao dokaz divergentne valjanosti indirektnih mjera (Greenwald i Farnham, 2000).

Usprkos nekim psihometrijskim slabostima, zagovornici implicitnih mjera smatraju kako se indirektnim pristupom izbjegavaju neki od najvećih nedostataka samoiskaza – pretpostavljaju da su neovisne od mjera socijalno poželjnog odgovaranja i samoprezentacije te da se njima mogu zaobići i nedostaci introspekcije (Greenwald i Banaji, 1995). Implicitne mjere imaju inkrementalnu prediktivnu valjanost u odnosu na eksplicitne (Greenwald, Poehlman, Uhlmann i Banaji, 2009), a često i različite odnose s drugim varijablama. Tako su u istraživanju odnosa roda, ljubomore i samopoštovanja, Stieger, Preyss, i Voracek (2011) pronašli kako ljubomorniji muškarci imaju niže eksplicitno samopoštovanje od onih koji su manje ljubomorni. Kod žena se pak razlika vidjela na implicitnim mjerama – ljubomornije žene u pravilu imaju više implicitno samopoštovanje od manje ljubomornih. U prilog valjanosti implicitnih mjera govori i nalaz o povezanosti neuralne aktivacije u centrima mozga za nagradu nakon prezentiranja slike vlastitoga lica s implicitnom, ali ne i s eksplicitnom razinom

samopoštovanja (Izuma, Kennedy, Fitzjohn, Sedikides i Shibata, 2018). Često se pretpostavlja da su implicitne mjere superiornije u predviđanju nekontroliranih, a eksplicitne kontroliranih ponašanja (Spalding i Hardin, 1999). Stoga dvije vrste mjera ne treba smatrati suparničkima, već ovisno o svrsi izabrati prikladan pristup. Sukladno tome, suvremeni istraživači zagovaraju kompleksniji pogled na samopoštovanje. Umjesto razmatranja konstrukta isključivo u terminima razine, uvodi se razlikovanje sigurnog i krhkog samopoštovanja. Jedna od češće proučavanih konceptualizacija krhkog samopoštovanja je diskrepantno samopoštovanje, kod kojeg se eksplicitno samopoštovanje razlikuje od implicitnog (Jelić, 2012). Kombinacija niskog implicitnog i visokog eksplicitnog samopoštovanja naziva se obrambenim samopoštovanjem (engl. *defensive*), a visokog implicitnog i niskog eksplicitnog oštećenim (engl. *damaged*). Korist ovakvoga pristupa vidi se iz nalaza da se osobe s izraženim narcizmom ne razlikuju od osoba sa zdravim samopoštovanjem na upitnicima samoiskaza, no pokazuju niže razine implicitnog samopoštovanja (Jordan, Spencer, Zanna, Hoshino-Browne i Correll, 2003). Pojedinci čije je samopoštovanje obrambeno ujedno burnije reagiraju u situacijama prijatnje samopoštovanju (Jordan i sur., 2003), skloniji su samouzdanju (Bosson, Brown, Zeigler-Hill i Swann, 2003) te imaju jače izražene stavove (Haddock i Gebauer, 2011). Muškarci s tim tipom samopoštovanja izjavljuju o većoj vjerojatnosti nevjere u romantičnoj vezi (Zeigler-Hill, Fulton i McLemore, 2011). Oštećeno samopoštovanje češće je pak kod osoba s dijagnozom socijalne anksioznosti (Schreiber, Bohn, Aderka, Stangier i Steil, 2012), a općenito visoka diskrepancija između dva oblika samopoštovanja veže se uz materijalizam (Park i John, 2011) te jačinu simptoma graničnog poremećaja ličnosti (Vater, Schröder-Abé, Schütz, Lammers i Roepke, 2010). Dakle, prednosti eksplicitnih mjera ujedno su mane implicitnih i obrnuto, a implikacije međudnosa implicitnog i eksplicitnog samopoštovanja brojne su te zahvaćaju gotovo sva područja psihologije, zbog čega je potrebno detaljnije proučiti njihovu povezanost.

Odnos eksplicitnih i implicitnih mjera

Teorije o povezanosti implicitnih i eksplicitnih mjera nadovezuju se na teorije dvostrukih procesa, koje predlažu dva sustava obrade informacija. Implicitni stavovi i samopoštovanje smatraju se dijelom iskustvenog sustava koji funkcionira automatski, bez napora ili kontrole, te se temelji na asocijacijama. Eksplicitni stavovi dio su

racionalnog sustava, koji je kontroliran, vođen namjerom te se temelji na logici, promišljanju i apstraktnim simbolima (Gawronski i Creighton, 2013). Socijalni kognitivnisti ne slažu se oko načina na koji su ti sustavi, a sukladno tome i implicitno i eksplicitno samopoštovanje, povezani – jesu li potpuno odvojeni i paralelni (Epstein, 1994), predstavljaju li različite, ali povezane konstrukte (Hofmann, Gschwendner, Nosek i Schmitt, 2005) ili odražavaju isti konstrukt (npr. MODE model; Fazio i Olson, 2003). Prvi pristup pretpostavlja nepostojanje korelacija mjera, drugi dopušta nisku povezanost, a prema posljednjemu pristupu, implicitni i eksplicitni stavovi bit će potpuno podudarni (do razine pouzdanosti) kada osoba ne može kontrolirati svoj eksplicitni odgovor i kada nema zahtjeva za samoprezentacijom.

Što se tiče empirijskih provjera, metaanalize odnosa implicitnih i eksplicitnih mjera izvještavaju o niskim pozitivnim korelacijama, ali uz postojanje velikog varijabiliteta u opaženim razinama povezanosti (Hofmann i sur., 2005). Stoga se danas naglašava kako je umjesto utvrđivanja razine korelacije, važnije istražiti *kada, u kojim uvjetima i za kakve osobe* su implicitni i eksplicitni pokazatelji povezani (Nosek, 2007). Istraživanja ukazuju na ovisnost povezanosti implicitnih i eksplicitnih mjera o karakteristikama objekata stava (jača pozitivna korelacija za snažne, dimenzionalne i distinktivne stavove te za one koji manje pobuđuju samoprezentaciju; Nosek, 2005), ali i o individualnim razlikama. Primjerice, u istraživanju stavova prema različitim nacionalnim skupinama (Hofmann, Gschwendner i Schmitt, 2005) povezanost mjera bila je jača kod sudionika koji su svoj stav procijenili osobno važnijim te kod onih koji su bili manje motivirani za kontroliranje predrasuda. Povezanosti su jače i kada se kontroliraju faktori metode (Payne, Burkley i Stokes, 2008). Takvi nalazi ukupno idu u prilog pretpostavci o postojanju različitih, ali povezanih implicitnih i eksplicitnih konstrukata. No, sva navedena istraživanja temelje se na mjerama *stavova*. Iako se samopoštovanje može smatrati stavom, ono se bitno razlikuje utoliko što su subjekt i objekt stava jednaki. Stoga nije uputno olako generalizirati navedene rezultate na mjere samopoštovanja. U skladu s time su i podaci da su korelacije implicitnih i eksplicitnih mjera za samopoštovanje najslabije od svih proučavanih objekata (Hofmann i sur., 2005), a često su i statistički neznačajne (Bosson i sur., 2000) ili pak negativne (npr. Brinol, Petty i Wheeler, 2006). Stoga su početne pretpostavke o odnosu implicitnog i eksplicitnog samopoštovanja išle u smjeru potpune nezavisnosti konstrukata (Bosson i

sur., 2000). Nasuprot tome, Greenwald i Farnham (2000) proveli su konfirmatornu faktorsku analizu s nekoliko mjera eksplicitnog samopoštovanja i dvije verzije IAT-a te su zaključili kako je na implicitno i eksplicitno samopoštovanje najučinkovitije gledati kao na dva različita, ali nisko korelirana konstrukta. Drugi autori pak, u skladu s Baumeisterovim (1998) pretpostavkama o jedinstvu pojma o sebi, tvrde kako nema osnove za zaključivanje o postojanju odvojenog implicitnog konstrukta koji je kvalitativno različit od eksplicitnog, već da istraživanja govore o jednome konstrukt u pozadini obiju mjera (Olson, Fazio i Hermann, 2007). Također, autori uglavnom pretpostavljaju kako smjer utjecaja ide od implicitnog samopoštovanja prema eksplicitnome, ali dopuštaju i obratne konceptualizacije (Hofmann, Gschwendner i Schmitt, 2005). Budući da su korelacije niske i varijabilne, kako bi se rasvijetlio odnos implicitnih i eksplicitnih mjera samopoštovanja potrebno je utvrditi variraju li jačine povezanosti ovisno o karakteristikama situacije ili osobe. Stoga je fokus ovog istraživanja upravo na ispitivanju moderatorskih utjecaja na taj odnos.

Dosadašnja istraživanja govore o jačoj pozitivnoj povezanosti IAT-a s eksplicitnom mjerom samopoštovanja kod onih osoba koje se manje samozavaravaju (Riketta, 2005), koje postižu niže rezultate na mjeri odbijajuće privrženosti (Dentale, Vecchione, De Coro i Barbaranelli, 2012) i koje su više orijentirane prema individualizmu (Yu, Chen, Zhang i Jin, 2015). Autori radova o moderacijskim učincima odbijajuće privrženosti i individualizma pretpostavljaju kako je u pozadini efekta zapravo svjesnost pojedinca o njegovim vlastitim kognitivnim procesima. Neki su radovi pokušavali i izravnije mjeriti svjesnost. U istraživanju koje su proveli Jordan, Whitfield i Zeigler-Hill (2007) viša percipirana valjanost intuicije povezana je s jačom vezom eksplicitnog i implicitnog samopoštovanja (mjenog IAT-om). Koole i sur. (2001) pronašli su jače povezanosti rezultata na NLT-u i eksplicitne mjere kod sudionika koji su se na samoiskazu brže procjenjivali ili su bili pod kognitivnim opterećenjem. LeBel (2010) je također koristio brzinu odgovaranja na upitnik samopoštovanja kao indikator dostupnosti stava o sebi te je pokazao da su eksplicitno i implicitno samopoštovanje (mjeneno IAT-om i NLT-om) pozitivno povezani za osobe koje su brzo ispunjavale upitnik, a nisu povezani za one koje su rješavale sporo. Ipak, još uvijek nije poznato što je točno u podlozi navedenih nalaza. Jedna od pretpostavki je da je za moderacijske efekte zaslužna jasnoća pojma o sebi (engl. *self-concept clarity*;

LeBel, 2010). Ona predstavlja strukturalni aspekt pojma o sebi te govori o stupnju u kojemu su vjerovanja koja osoba ima o sebi stabilna, jasno određena i konzistentna (Campbell i sur., 1996). Moguće je da osobe s jasnijim pojmom o sebi lakše svjesno pristupaju implicitnim stavovima. Njihova introspekcija možda rezultira „smislenijim“ informacijama, zbog čega joj više vjeruju nego osobe s nejasnim pojmom o sebi, a jednako tako možda brže odgovaraju na pitanja u upitnicima samopoštovanja jer im je odgovor dostupniji i više automatski. Dakle, osobe s jasnijim pojmom o sebi mogle bi pokazivati jaču pozitivnu korelaciju mjera samopoštovanja. Uz to, jasnoća pojma o sebi ima visoke pozitivne korelacije s eksplicitnim (Campbell i sur., 1996; Suszek, Fronczyk, Kopera i Maliszewski, 2018), a nulte s implicitnim mjerama samopoštovanja (Suszek i sur., 2018). U ovome će se radu stoga istražiti postoji li moderacijski utjecaj jasnoće pojma o sebi na odnos implicitnih i eksplicitnih mjera samopoštovanja.

Svjesnost se ponekad smatra i uzrokom rodnih razlika u povezanosti mjera samopoštovanja. Pelham i sur. (2005) utvrdili su da je povezanost eksplicitnog i implicitnog samopoštovanja (mjenog NLT-om) jača za žene nego za muškarce. Tu su razliku pripisali tome što su žene socijalizirane tako da su usmjerene na vlastite osjećaje i da više vjeruju intuiciji. Nasuprot tome, Riketta (2005) je pronašao jaču povezanost kod muškaraca za mjeru preferencije inicijala, a moderacija nije bila značajna za IAT. I Greenwald i Farnham (2000) su izvjestili o jačoj korelaciji eksplicitne mjere i IAT-a na muškome subuzorku. Pretpostavke da se u pozadini rezultata nalaze razlike u sklonosti davanja socijalno poželjnih odgovora nisu se empirijski potvrdile (Riketta, 2005). Nadalje, u dosadašnjim istraživanjima eksplicitno je samopoštovanje bilo više kod muškaraca, nego kod žena (Kling, Hyde, Showers i Buswell, 1999), dok rodne razlike u implicitnim razinama samopoštovanja nisu konzistentne. Primjerice, Greenwald i Farnham (2000) nisu pronašli značajne razlike u IAT efektu s obzirom na rod. Nasuprot tome, Pelham i sur. (2005) provodili su analize odnosa implicitnog samopoštovanja s rodnom na šest različitih uzoraka. U trima uzorcima rodne razlike nisu bile značajne, u jednome su žene pokazivale više razine implicitnog samopoštovanja, a u dva su više razine imali muškarci. Upravo zbog nekonkluzivnih rezultata istraživanja, u ovome će se radu promotriti i moderira li rod odnos implicitnih i eksplicitnih mjera, te, ako da, jesu li povezanosti jače za muškarce ili žene. S obzirom da su se do sada na IAT-u jače povezanosti dobivale za muškarce

(ako su se uopće dobivale), pretpostavlja se da bi rezultati mogli varirati ovisno o metodi mjerenja implicitnog samopoštovanja. Kako će se u ovome radu koristiti IAT, pretpostavka je da će muškarci imati jaču povezanost mjera samopoštovanja.

Detaljnije istraživanje odnosa implicitnih i eksplicitnih mjera samopoštovanja pridonosi definiranju i validaciji obaju konstrukata te omogućava bolje razumijevanje ponašanja povezanih s izraženošću njihove diskrepancije, kao što su obrambene reakcije. Budući da se diskrepancija veže uz neprilagođena ponašanja i psihološki stres, bitno je istražiti u kojim se uvjetima ona javlja, kako bi se mogle osmisliti eventualne intervencije. Ranije opisana istraživanja provedena su ili na velikim *online* uzorcima, koji otežavaju kontrolu okolinskih uvjeta, ili na studentima psihologije. Također, istraživanja su češća za stavove, nego za samopoštovanje, a kada se i utvrđuju odnosi implicitnog i eksplicitnog samopoštovanja, uglavnom se koristi Rosenbergova skala samopoštovanja, kojoj se povremeno zamjera problematična faktorska struktura (Jelić, 2008). Kako bi se povećala generabilnost nalaza, u ovome će se istraživanju uzorak proširiti i na mlade osobe koje nisu studenti psihologije te će se koristiti novija Skala samosviđanja i samokompetentnosti, koja je usklađena sa suvremenim definicijama konstrukta (Tafarodi i Swann, 2001). Uz testiranje moderacijskih efekata, provjerit će se i bivarijatni odnosi mjera samopoštovanja s rodom i jasnoćom pojma o sebi. Eksplicitne mjere samopoštovanja donekle variraju ovisno o kulturi (Schmitt i Allik, 2005), zbog čega bi bilo dobro provjeriti održavaju li se do sada opaženi odnosi i u Hrvatskoj.

Cilj

U novijim istraživanjima implicitnih i eksplicitnih mjera fokus se premješta s utvrđivanja razine korelacije različitih mjera na traženje moderatora njihovog odnosa. Na razini individualnih razlika neki od potencijalnih moderatora uključuju rod i jasnoću pojma o sebi. Pretpostavka je da navedeni konstrukti imaju različite veze s implicitnim i eksplicitnim samopoštovanjem te da utječu na njihov međuodnos. No, istraživanja u području samopoštovanja nisu brojna, njihovi rezultati nisu konkluzivni, a neke od korištenih mjera ne omogućavaju jednoznačne interpretacije. Stoga je cilj ovoga istraživanja proučiti odnose implicitnih i eksplicitnih mjera samopoštovanja s rodom i jasnoćom pojma o sebi te ispitati moderacijske utjecaje roda i jasnoće pojma o sebi na povezanost mjera samopoštovanja.

Problemi i hipoteze

1. Ispitati povezanost implicitnog i eksplicitnog samopoštovanja s rodom i jasnoćom pojma o sebi.

H₁: Rezultati na eksplicitnoj mjeri samopoštovanja bit će viši kod osoba muškoga roda te kod onih koji ostvare više rezultate na mjeri jasnoće pojma o sebi. Rezultati na implicitnoj mjeri samopoštovanja neće se razlikovati ovisno o rodu osobe, niti ovisno o njezinim rezultatima na mjeri jasnoće pojma o sebi.

2. Ispitati moderatorski utjecaj roda na povezanost implicitnih i eksplicitnih mjera samopoštovanja.

H₂: Povezanost rezultata na implicitnoj i eksplicitnoj mjeri samopoštovanja bit će viša kod osoba muškog, nego kod osoba ženskog roda.

3. Ispitati moderatorski utjecaj jasnoće pojma o sebi na povezanost implicitnih i eksplicitnih mjera samopoštovanja.

H₃: Povezanost rezultata na implicitnoj i eksplicitnoj mjeri samopoštovanja bit će viša kod osoba koje postižu viši rezultat na mjeri jasnoće pojma o sebi.

Metoda

Sudionici

U istraživanju je sudjelovao 161 sudionik. 102 sudionika prikupljena su u prvom dijelu istraživanja u Zagrebu (59.6% ženskog roda), a preostalih 59 sudionika u Osijeku (33.9% ženskog roda). Iz obrade je isključeno šest sudionika koji su imali više od 20% pogrešaka u kombiniranim blokovima IAT-a, u skladu s uobičajenom praksom (Greenwald i Farnham, 2000). Uz to, rezultati jedne osobe nisu ušli u obradu zbog sumnji u manipulaciju rezultatom na IAT-u. Konačan uzorak činila su 154 sudionika, a omjer rodova bio je 1:1 (u Zagrebu 59.6% žene, u Osijeku 32.7% žene). Prosječna dob bila je $M = 22.71$ godina ($SD = 2.710$). Sudionici koji su pristupili istraživanju u Osijeku prosječno su bili stari $M = 23.93$ ($SD = 2.788$), a sudionici iz Zagreba $M = 22.03$ godina ($SD = 2.426$). Ostale karakteristike uzorka prikazane su u Prilogu A.

Instrumenti

Test implicitnih asocijacija za mjerenje samopoštovanja (engl. *self-esteem Implicit Association Test*, IAT; Greenwald i Farnham, 2000) prezentiran je pomoću programa tIAT, koji je za ovo istraživanje razvijen uz pomoć programera, u

programskom jeziku C# (Microsoft.NET Framework, WPF), prema preporukama Lane i sur. (2007) te Nosek i sur. (2005). Zadatak sudionika bio je sortirati podražaje, koji su u ovome slučaju riječi, u kategorije kojima pripadaju. Kategorije su se kroz cijeli test nalazile u gornjem lijevom i desnom uglu ekrana, a pojmovi su se pojavljivali u sredini. Ako je pojam pripadao kategoriji koja je navedena u lijevome uglu, trebalo je pritisnuti tipku *E* na tipkovnici, a u slučaju da je pripadao desnoj kategoriji, tipku *I*. Ako je sudionik odgovorio točno, prikazao mu se novi pojam, a ako je odgovorio pogrešno, na ekranu se pojavio znak *X*. Nakon njega prikazao se sljedeći pojam, a taj se odgovor smatrao netočnim. Program je bilježio vremena latencije potrebna za odgovor na prikazani podražaj, neovisno o točnosti. Test se sastojao od sedam blokova, a pojmovi su unutar svakoga bloka bili prezentirani slučajnim redoslijedom, uz uvjet da se nije mogao dva puta za redom prikazati isti podražaj. Prije svakog od blokova sudionici su dobili detaljne upute, uz napomenu da je nužno raditi što brže i što točnije.

U prvome bloku zadatak je bio sortirati pojmove u kategorije *ja* i *drugi*. Korišteno je pet pojmova koji pripadaju kategoriji *ja* (*ja*, *mene*, *meni*, *moj*, *moje*) i pet pojmova iz kategorije *drugi* (*drugi*, *oni*, *njih*, *njihov*, *njihovo*), po uzoru na ranije provedeno istraživanje na hrvatskome jeziku (Jelić i Tonković, 2009). Kada je na ekranu bio prikazan pojam iz kategorije *ja*, sudionici su odgovarali pritiskom lijeve ruke na tipku *E*, a kada je bio prikazan pojam iz kategorije *drugi*, desnom su rukom pritiskali tipku *I*. Ukupno je u bloku prezentirano 20 zadataka.

U drugome bloku sudionici su razvrstavali imenice koje se tiču kategorija *ugodno* (10 imenica: *mir*, *ljeto*, *odmor*, *uživanje*, *dar*, *veselje*, *sloboda*, *sunce*, *sreća*, *zabava*) i *neugodno* (10 imenica: *nesreća*, *bomba*, *pakao*, *nasilje*, *bol*, *virus*, *tuga*, *mržnja*, *kriminal*, *koma*). Imenice su preuzete iz istraživanja koje su provele Jelić i Tonković (2009). Sudionici su trebali pritisnuti tipku *E* ako je prikazana ugodna riječ, a tipku *I* ako je riječ neugodna. Blok se sastojao od ukupno 20 zadataka. Kako bi se smanjilo djelovanje kognitivnih sposobnosti na rezultat, kroz cijeli test riječi koje su se ticale kategorija *ugodno* i *neugodno* bile su napisane malim, a riječi iz kategorija *ja* i *drugi* velikim slovima, po preporukama Lane i sur. (2007), a u skladu s Nosek (2005).

Potom je slijedio blok za uvježbavanje kombiniranog sortiranja, u kojemu su sudionici trebali istovremeno razvrstavati riječi iz svih četiriju kategorija. Kada se na ekranu prikazala riječ iz kategorije *ja* ili iz kategorije *ugodno*, odgovarali su lijevom

rukom, pritiskom na tipku *E*, a ako je prikazana riječ pripadala kategorijama *drugi* ili *neugodno*, desnom rukom i tipkom *I*. Blok se sastojao od 20 zadataka, a podražaji za pojedine kategorije bili su identični onima korištenima u ranijim blokovima.

Četvrti je blok bio identičan trećemu – sudionici su reagirali tipkom *E* na kategorije *ja* i *ugodno*, a tipkom *I* na *drugi* i *neugodno*. Prezentirano je 40 zadataka. Treći i četvrti blok nazivaju se *kompatibilnim blokovima*.

U petome bloku sudionici su ponovo sortirali samo pojmove iz kategorija *ja* i *drugi*, no ovoga su puta oni mijenjali položaj na ekranu – ako je prezentirana riječ pripadala kategoriji *drugi*, odgovarali su tipkom *E*, a ako je pripadala kategoriji *ja*, pritiskom na tipku *I*. Korišteni pojmovi bili su jednaki onima iz prvoga bloka. Prema preporukama Nosek i sur. (2005), ovaj se blok sastojao od 40 zadataka.

U šestome bloku sudionici su se uvježbavali u zadacima obrnutog sortiranja. Kada se u središtu ekrana prikazala riječ iz kategorija *drugi* ili *ugodno*, sudionici su trebali reagirati tipkom *E*, a kada je prikazana riječ iz kategorija *ja* ili *neugodno*, tipkom *I*. Blok je imao 20 zadataka, a korištene su riječi kao iz ranijih blokova.

Posljednji, sedmi blok bio je identičan šestome, ali se sastojao od 40 zadataka. Šesti i sedmi blok suprotni su trećem i četvrtom te se nazivaju *nekompatibilnima*.

U Tablici 1 prikazani su blokovi IAT-a, a u Prilogu B slika ekrana testa tijekom rješavanja kongruentnog bloka. Kako bi se izbjegao negativni transfer, polovica sudionika prvo je rješavala kongruentni, a druga polovica inkongruentni blok. Usprkos pretpostavkama da bi rotiranje moglo unijeti dodatnu varijancu metode u rezultate i smanjiti IAT-ove korelacije s drugim varijabala (Banse, Seise i Zerbes, 2001), istraživanja pokazuju suprotno (Nosek i sur., 2005). Redosljed rješavanja kongruentnih i nekongruentnih blokova u ovome istraživanju značajno je utjecao na rezultate IAT-a (point-biserijalni $r(152) = -.17; p < .05$), no takvi se nalazi dobivaju i u drugim istraživanjima koja koriste IAT (Nosek i sur., 2005). Prema poboljšanoj proceduri za formiranje rezultata, zanemarili su se zadaci u kojima je vrijeme latencije dulje od 10 000 ms, a netočni odgovori su se penalizirali (njihove su se latencije mijenjale prosječnim vremenom tog bloka, uvećanim za 600 ms). Ukupni se rezultat izrazio pomoću *D* indeksa, koji se računa kao razlika u prosječnim vremenima latencije odgovora između nekompatibilnih i kompatibilnih blokova, podijeljena sa standardnom devijacijom latencija svih odgovora (Greenwald, Nosek i Banaji, 2003). *D* indeks

značajno poboljšava karakteristike IAT-a te smanjuje udio varijance metode (Mierke i Klauer, 2003). Uz testne blokove (četvrti i sedmi), općenito se koriste i blokovi za vježbu (treći i šesti). Iako je u ovome istraživanju korelacija D indeksa blokova za vježbu i testnih blokova bila niska ($r(152) = .29; p < .001$), nalazi glavnih analiza istraživanja nisu se razlikovali ovisno o tome jesu li u ukupni rezultat uključeni i blokovi za vježbu. Stoga su, kako bi se omogućile usporedbe s drugim istraživanjima, uključeni su i blokovi za uvježbavanje. Viši rezultat govorio je o višoj razini implicitnog samopoštovanja. Pouzdanost IAT-a, izračunata Spearman-Brownovom formulom, kao u Jordan i sur. (2007), iznosila je $r_{xx} = .45$ što je niže od uobičajenih vrijednosti (Krause i sur., 2011).

Tablica 1
Slijed i opis blokova u IAT-u za ispitivanje samopoštovanja.

Blok	Zadatak	Broj podražaja	Lijeva tipka (E)	Desna tipka (I)
1	Raspoređivanje koncepata I	20	Ja	Drugi
2	Raspoređivanje pridjeva	20	Ugodno	Neugodno
3+4	Kombinirano sortiranje koncepata i pridjeva (kompatibilni zadatak)	20 + 40	Ja + Ugodno	Drugi + neugodno
5	Raspoređivanje koncepata II	40	Drugi	Ja
6+7	Kombinirano sortiranje koncepata i pridjeva (nekompatibilni zadatak)	20 + 40	Drugi + ugodno	Ja + Neugodno

Revidirana verzija Skale samosviđanja i samokompetentnosti (engl. *Self-liking/self-competence scale*, SLCS-R; Tafarodi i Swann, 2001) koristi se za mjerenje općeg samopoštovanja u dvije dimenzije – samosviđanje i samokompetentnost. Sastoji se od 16 čestica, po osam za samosviđanje (npr. *Osjećam se jako ugodno u pogledu samog/same sebe.*) i za samokompetentnost (npr. *Uspješan/na sam u mnogim stvarima.*). Zadatak sudionika bio je izraziti vlastiti stupanj slaganja s tvrdnjama na ljestvici Likertovog tipa s pet uporišnih točaka. Četiri čestice samosviđanja i četiri samokompetentnosti negativnog su smjera te su obrnuto bodovane. Ukupni rezultat formiran je kao prosjek odgovora na čestice, na način da viši rezultat govori o višoj razini samosviđanja i samokompetentnosti. Osim na razini dviju subskala, rezultati se mogu izraziti i na cijeloj skali (npr. Riketta, 2005). U tom slučaju oni predstavljaju indikator opće razine eksplicitnog samopoštovanja. S obzirom da je korelacija podskala samosviđanja i samokompetentnosti u ovome istraživanju iznosila $r(152) = .66; p < .01$,

da su njihovi odnosi s drugim promatranim varijablama bili sukladni i da je eksploratorna faktorska analiza provedena metodom zajedničkih faktora čvrsto sugerirala postojanje jednog faktora, radi jasnoće nalaza odlučeno je kao mjeru eksplicitnoga samopoštovanja koristiti cijelu skalu. Rezultati su formirani kao prosjek odgovora na 16 čestica, a viši rezultat govorio je o višoj razini samopoštovanja. Kako bi se provjerila opravdanost korištenja takvog rezultata, sve su glavne analize provedene i odvojeno za podskale. Rezultati analiza za samosviđanje i samokompetentnost bili su sukladni onima dobivenima uz korištenje cijele skale. U ranijim je istraživanjima utvrđena visoka pouzdanost skala (Tafarodi i Swann, 2001; za hrvatsku verziju Jelić, 2008). U ovome je istraživanju dobivena visoka pouzdanost: za samosviđanje $\alpha = .89$, a za samokompetentnost $\alpha = .79$. Pouzdanost cijele skale iznosila je $\alpha = .90$.

Skala jasnoće pojma o sebi (engl. *Self-Concept Clarity Scale*, SCCS; Campbell i sur., 1996) koristi se za mjerenje stupnja u kojemu su uvjerenja pojedinca o sebi samome stabilna, jasno određena i konzistentna. Skala ima jednofaktorsku strukturu te se sastoji od 12 čestica (npr., *Jedan dan imam jedno mišljenje o sebi, a drugi dan drugo.*). Zadatak sudionika bio je iskazati koliko se slažu sa svakom od tvrdnji na ljestvici Likertovog tipa od pet uporišnih točaka. Deset je čestica neafirmativno te su obrnuto bodovane, kako bi viši ukupni rezultat ukazivao na veću razinu jasnoće pojma o sebi. Konačni je rezultat izražen kao prosječna vrijednost odgovora na svim česticama. U dosadašnjim istraživanjima skala je pokazivala visoke razine pouzdanosti tipa unutarnje konzistencije te zadovoljavajuću test-retest pouzdanost (Campbell i sur., 1996). U ovome je istraživanju dobivena visoka pouzdanost, $\alpha = .89$.

Sociodemografska pitanja odnosila su se na rod i dob sudionika, najviši stečeni stupanj obrazovanja, radni status, veličinu mjesta u kojemu su proveli veći dio života do punoljetnosti, veličinu mjesta u kojemu trenutno žive te socioekonomski status.

Postupak

Istraživanje je provedeno u dva vala, tijekom lipnja u Zagrebu na Filozofskome fakultetu te tijekom kolovoza u Osijeku, u privatnome uredu. Najizraženija razlika u lokacijama ticala se uvjeta ispunjavanja IAT-a. Dok su u Zagrebu sudionici bili raspodijeljeni u male prostorije jedan po jedan, u Osijeku su u istome prostoru test paralelno mogla rješavati dva sudionika. No, bili su udaljeni jedan od drugoga te nisu mogli vidjeti ekran računala druge osobe. Rekrutacija se odvijala preko poziva na

društvenim mrežama. Sudjelovati su mogle osobe između 18 i 30 godina starosti, a jedini je uvjet bio da nisu smjeli imati završene više od dvije godine studija psihologije, kako bi se izbjeglo poznavanje IAT postupka. Sudionici su obavješteni da je sudjelovanje anonimno i dobrovoljno, da će se rezultati koristiti u istraživačke svrhe te da u bilo kojemu trenutku mogu od njega odustati. Dobili su i kontakt autorice istraživanja, na koji su se mogli javiti s eventualnim pitanjima. Po dolasku su smješteni za računala na kojima su rješavali IAT pomoću programa tIAT, razvijenog od strane programera za potrebe ovog istraživanja. Autorica im je dala uvodne upute i objasnila postupak, a detaljne smjernice o rješavanju računalnog testa prikazane su im na ekranu. Potom su ispunjavali upitnik koji se sastojao od pitanja o demografskim karakteristikama, revidirane Skale samosviđanja i samokompetentnosti za mjerenje samopoštovanja (Tafarodi i Swann, 2001), Skale jasnoće pojma o sebi (Campbell i sur., 1996), revidirane *Almost Perfect Scale* skale perfekcionizma (Slaney, Rice, Mobley, Trippi i Ashby, 2001) te dviju skala socijalno poželjnog odgovaranja, M-SDR i E-SDR (Parmač Kovačić, Galić i Jerneić, 2014). Kako bi se umanjili efekti redoslijeda, konstruirane su dvije verzije upitnika, u kojima su rotirane skale za mjerenje samopoštovanja, jasnoće pojma o sebi i perfekcionizma. Budući da je ovaj rad dio većega istraživanja, u njemu nisu prikazani niti analizirani podaci dobiveni skalom perfekcionizma i skalama socijalno poželjnog odgovaranja. Dosadašnja su istraživanja povremeno (iako ne i uvijek; npr. metaanaliza Hofmann i sur., 2005) sugerirala da bi rješavanje upitnika eksplicitnog samopoštovanja prije IAT-a moglo utjecati na izmjerenu razinu implicitnog samopoštovanja putem udešavanja, ali se suprotni učinci nisu javljali. Stoga je, po uzoru na istraživanje Krapinskog i Steinmana (2006), redoslijed ispunjavanja IAT-a i upitnika bio isti za sve sudionike. Mjerni postupak trajao je oko 20 minuta. Kako bi se osigurala anonimnost, ali i omogućilo uparivanje podataka, sudionici su trebali odabrati vlastitu šifru. U svrhu povećavanja odaziva organizirana je nagradna igra, u kojoj su sudionici istraživanja imali mogućnost biti izvučeni za nagradu u obliku karata za kino. Uz to, kako bi se dodatno motivirali, najavljeno im je da će po završetku postupka dobiti psihoedukativne materijale (letak o perfekcionizmu), a omogućeno im je da, ako žele, dobiju i povratne informacije o svojoj razini perfekcionizma mjerenoj korištenim upitnikom. Povratne su informacije mogli

primiti putem e-maila, a njihov je sadržaj odobren od strane mentora istraživanja. Studenti nižih godina psihologije za sudjelovanje su mogli dobiti i eksperimentalne sate.

Rezultati

Statistička obrada podataka provedena je pomoću računalnog programa „IBM SPSS Statistics“, uz korištenje PROCESS v3 makroa za SPSS (Hayes, 2017). U Tablici 2 prikazane su aritmetičke sredine, varijabiliteti, rezultati testiranja normalnosti i pouzdanosti korištenih instrumenata. Prosječan IAT rezultat bio je snažno pozitivan te je iznosio $M(IAT D) = 0.67$. Ujedno je statistički značajno različit od nule ($t(153) = 25.66$; $p < .001$), što govori o izraženosti pozitivnog implicitnog samopoštovanja. Pouzdanost IAT-a u ovome je istraživanju bila niska, no potrebno je napomenuti kako postoje zamjerke vezane uz korištenje indikatora unutarnje konzistencije za IAT. Prosječna ostvarena vrijednost na skali SLSC iznosila je $M = 3.26$, a na skali SCCS $M = 3.45$, što na razini uzorka govori o pozitivnom samopoštovanju i povišenoj jasnoći pojma o sebi. Odstupanja od teorijskih središta na tim skalama nisu velika te su u skladu s literaturom, jednako kao i visoke opažene razine pouzdanosti skala (Campbell i sur., 1996; Tafarodi i Swann, 2001). Kako bi se provjerio normalitet distribucija, za svaku od varijabli proveden je Kolmogorov-Smirnovljev test, i to na razini cijeloga uzorka i na poduzorcima iz Zagreba i Osijeka. Niti jedna distribucija nije statistički značajno odstupala od normalne (svi $p > .1$) pa su korišteni parametrijski testovi.

Tablica 2

Aritmetičke sredine, standardne devijacije, rezultati testiranja normaliteta Kolmogorov-Smirnovljevim testom i pouzdanosti za varijable implicitnog samopoštovanja, eksplicitnog samopoštovanja te jasnoće pojma o sebi na cijelome uzorku ($N = 154$).

	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Z</i>	Pouzdanost
Implicitno samopoštovanje	0.67	0.325	.97	.45
Eksplicitno samopoštovanje	3.26	0.655	.68	.90
Jasnoća pojma o sebi	3.45	0.833	.93	.89

Legenda: * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; *Z* – vrijednost Kolmogorov-Smirnovljeva testa.

Prije provedbi ključnih analiza, serijom t-testova za nezavisne uzorke provjereno je razlikuju li se odgovori sudionika testiranih u Zagrebu od odgovora sudionika iz Osijeka. Rezultati su prikazani u Tablici 3 te ukazuju na postojanje statistički značajnih razlika na varijablama eksplicitnog samopoštovanja i jasnoće pojma o sebi. Sudionici koji su pristupili mjernome postupku u Osijeku imaju više razine eksplicitnog

samopoštovanja te izvještavaju o većoj jasnoći pojma o sebi, a Cohenovi d indeksi govore o srednjim veličinama učinaka. Poduzorci se nisu razlikovali u rezultatima na IAT-u. Dodatno, χ^2 test pokazao je kako se dva poduzorka razlikuju i po udjelu rodova ($\chi^2(1, N=154) = 10.21; p < .01$). U Zagrebu je istraživanju pristupio statistički značajno veći udio žena, nego u Osijeku. Veličina učinka ove razlike mala je do umjerena ($\Phi = -.26; p < .01$). S obzirom da niti jedan od poduzoraka zasebno nije dovoljno velik za provedbu moderatorskih analiza, u radu su prikazane analize na cijelome uzorku. No, zbog izraženosti razlika, paralelno je svaka od njih provedena i na pojedinim skupinama. Te dodatne analize prikazane su u Prilozima te su sve eventualne razlike od rezultata dobivenih na cijelome uzorku napomenute u daljnjem tekstu.

Tablica 3

Aritmetičke sredine i standardne devijacije rezultata dvaju poduzoraka (sudionici iz Zagreba i Osijeka) na varijablama implicitnog samopoštovanja, eksplicitnog samopoštovanja i jasnoće pojma o sebi te značajnosti razlika i vrijednosti veličine učinka.

	Zagreb ($n = 99$)		Osijek ($n = 55$)		t	df	Cohen d
	M	SD	M	SD			
IAT	0.67	0.356	0.67	0.264	0.01	139.734	0.00
SLSC	3.11	0.631	3.49	0.631	-3.60***	153	0.60
SCCS	3.27	0.833	3.75	0.749	-3.51**	153	0.60

Legenda: * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; IAT – Test implicitnih asocijacija; SLSC – skala samosviđanja i samokompetentnosti; SCCS – skala jasnoće pojma o sebi.

Kako bi se odgovorilo na prvi problem, izračunati su Pearsonovi koeficijenti korelacija između varijabli implicitnog samopoštovanja, eksplicitnog samopoštovanja i jasnoće pojma o sebi te point-biserijalni koeficijent korelacije između navedenih varijabli i roda. Rezultati na razini cijeloga uzorka prikazani su u Tablici 4, a u Prilogu C navedeni su koeficijenti za dva poduzorka odvojeno (Tablica 9). U istome su prilogu (Tablica 10) prikazane i korelacije implicitnih i eksplicitnih mjera samopoštovanja sa skalom jasnoće pojma o sebi odvojeno za muškarce i žene, dok je uloga roda u odnosu implicitnog i eksplicitnog samopoštovanja detaljnije istražena u drugome problemu.

Tablica 4

Koeficijenti korelacija između varijabli roda, implicitnog samopoštovanja, eksplicitnog samopoštovanja i jasnoće pojma o sebi ($N = 154$).

	1.	2.	3.	4.
1. IAT	1	.04	.01	-.01
2. SLSC		1	-.08	.62***
3. Rod			1	-.08
4. SCCS				1

Legenda: * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; IAT – Test implicitnih asocijacija; SLSC – skala samosviđanja i samokompetentnosti; SCCS – skala jasnoće pojma o sebi.

Iz Tablice 4 vidi se da, na razini uzorka, implicitno samopoštovanje mjereno IAT-om nije bilo statistički značajno povezano s niti jednom drugom varijablom., ali je pronađena statistički značajna povezanost eksplicitnog samopoštovanja s jasnoćom pojma o sebi. Ta je korelacija bila pozitivna ($r(152) = .62; p < .001$), a varijable dijele 38.44% ($r^2 = .38$) varijance. Prema Cohenu (1988), riječ je o velikoj veličini učinka. Osobe koje imaju jasniji pojam o sebi, imaju i više eksplicitno samopoštovanje. Rod nije bio statistički značajno povezan s mjerom eksplicitnog samopoštovanja – muškarci i žene na upitniku samopoštovanja ostvarili su slične rezultate. Iz korelacijske matrice u Prilogu C vidljivo je da su se sukladni međuodnosi varijabli dobili i na poduzorcima sudionika koji su pristupili testiranju u Zagrebu ili u Osijeku, a i da je odnos mjera samopoštovanja s jasnoćom pojma o sebi na poduzorcima muškaraca i žena također u skladu s navedenim. Hipoteza za prvi istraživački problem potvrđena je za implicitno samopoštovanje, a samo je djelomično potvrđena za eksplicitno samopoštovanje.

Kako bi se odgovorilo na drugi istraživački problem, eksplicitno je samopoštovanje uvršteno u analize kao kriterij, a implicitno kao prediktor. Takav je pristup u skladu s pretpostavkama o utjecanju implicitnih stavova na eksplicitne (Hofmann, Gschwendner i Schmitt, 2005). Binarno kodirana varijabla roda (0 = muški rod i 1 = ženski rod) uvedena je u analizu kao moderator odnosa. Varijable su centrirane prije analize, u podacima se nije pojavio problem multikolinearnosti (svi VIF < 2), a pregledom Q-Q dijagrama standardiziranih reziduala nije ustanovljeno odstupanje od multivarijatne normalne distribucije. Rezultati analize navedeni su u Tablici 5. U prvome koraku varijablama implicitnog samopoštovanja i roda nije objašnjen statistički značajan udio varijance eksplicitnog samopoštovanja ($R^2 = 0.01; F(2,151) = 0.69; p > 0.05$), a sukladno tome niti implicitno samopoštovanje, niti rod nisu bili značajni prediktori. U drugome je koraku dodavanjem interakcije roda i implicitnog samopoštovanja objašnjeno dodatnih 4% varijance ($\Delta R^2 = 0.04; \Delta F(1,150) = 6.53; p < 0.05$). Interakcija je imala statistički značajan, relativno nizak doprinos objašnjavanju varijance kriterija ($\beta = 0.28; p < .05$). Ukupno je na ovaj način objašnjeno 5% varijance eksplicitnog samopoštovanja, a značajnost cijeloga modela na granici je konvencionalnog praga ($R^2 = 0.05; F(3,150) = 2.65; p = .051$). Kako je riječ o marginalnoj značajnosti (Ellis, 2012), detaljnije je proučena interakcija. No, potrebno je

istaknuti da opažene veličine učinaka nisu visoke, što govori o ograničenoj važnosti efekta interakcije implicitnog samopoštovanja i roda na eksplicitno samopoštovanje.

Tablica 5

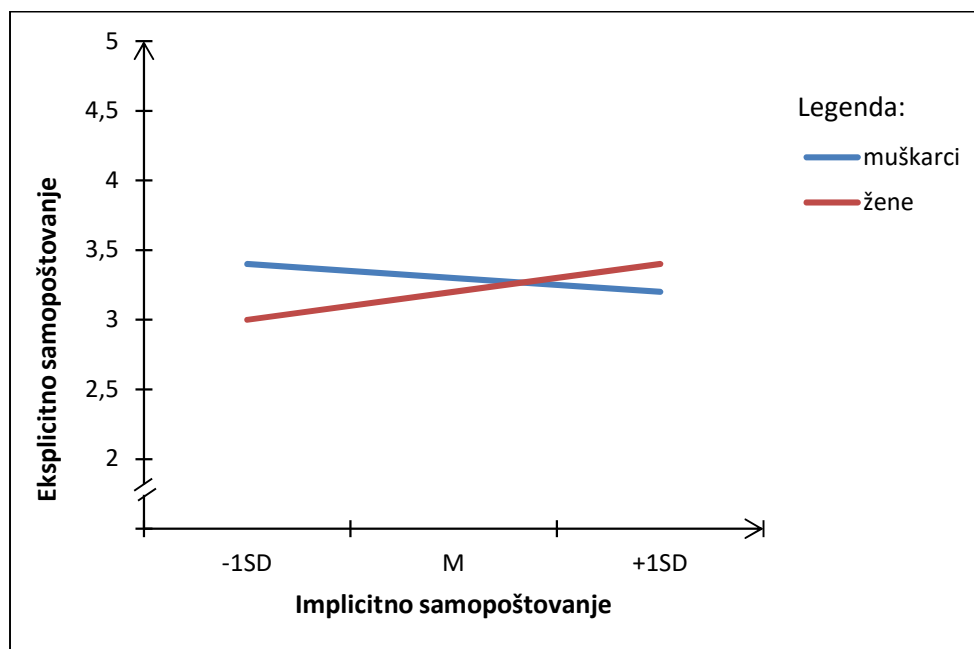
Rezultati hijerarhijske regresijske analize za provjeru efekta roda na vezu implicitnog i eksplicitnog samopoštovanja ($N = 154$).

Varijable	Korak 1	Korak 2
$\beta_{\text{IMPLICITNO SAMOPOŠTOVANJE}}$	0.04	-0.14
β_{ROD}	-0.09	-0.09
$\beta_{\text{IMPLICITNO SAMOPOŠTOVANJE} \times \text{ROD}}$	-	0.28*
ΔR^2	.01	.04
ΔF	0.69	6.53*
df	2,151	1,150
Konačni regresijski model	$R^2 = .05$	$F(3,150) = 2.65$ $p = .051$

Legenda: * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Napomena: značajnost ukupnog modela na granici je konvencionalnog praga.

Slika 1 prikazuje dobiveni moderacijski učinak. Za muškarce je odnos eksplicitnog i implicitnog samopoštovanja blago negativan, što znači da muškarci s višim rezultatima na mjeri implicitnog samopoštovanja ostvaruju nešto niže rezultate na upitniku eksplicitnog samopoštovanja. Za žene je pak odnos pozitivan – one koje imaju više rezultate na implicitnom samopoštovanju, imaju i više eksplicitno samopoštovanje.

Slika 1. Grafički prikaz moderacijskog efekta roda na odnos implicitnog i eksplicitnog samopoštovanja.

Kako bi se interakcija interpretirala, testirani su nagibi pravca za povezanost implicitnog i eksplicitnog samopoštovanja za muškarce i žene. Rezultati su prikazani u Tablici 6. Za muškarce, utvrđeni negativni odnos između dviju mjera samopoštovanja nije se pokazao statistički značajnim. Dakle, kod muškaraca nema povezanosti između ostvarenih rezultata na implicitnoj i eksplicitnoj mjeri. Za žene je pak utvrđeno kako je odnos mjera značajan. Žene koje imaju više implicitno samopoštovanje, imaju i više eksplicitno samopoštovanje ($\beta = 0.27$; $p < .05$). Navedena je povezanost relativno niska. Druga hipoteza nije potvrđena, a opaženi su rezultati suprotni očekivanima.

Što se tiče subuzoraka, rezultati analiza navedeni su u Prilogu D. Analize provedene na sudionicima prikupljenima u Zagrebu u skladu su s analizama dobivenima na cijelom uzorku (Tablica 11). Dobiven je statistički značajan samostalni doprinos interakcije ($\beta = 0.40$; $p < .01$) te neznačajan nagib pravca koji opisuje povezanost implicitnog i eksplicitnog samopoštovanja za muškarce, a značajan i pozitivan za žene ($\beta = 0.31$; $p < .01$; Tablica 12). Rezultati dobiveni na sudionicima prikupljenima u Osijeku nisu pokazali statistički značajan moderacijski efekt spola na povezanost implicitnog i eksplicitnog samopoštovanja (Tablica 13), no potrebno je napomenuti kako je riječ o izrazito malome uzorku za ovakvu vrstu analize.

Tablica 6

Prikaz nagiba pravca u predikciji eksplicitnog samopoštovanja pomoću implicitnog samopoštovanja, za dvije kategorije moderatora roda ($N = 154$).

Kategorija moderatora (m)	$\beta_{X \rightarrow Y M=m}$
Muški rod	-0.14
Ženski rod	0.27*

Legenda: * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; m – razina (kategorija) moderatora; $\beta_{X \rightarrow Y|M=m}$ – standardni regresijski koeficijent implicitnog samopoštovanja u predikciji eksplicitnog samopoštovanja na razini moderatora $M = m$.

Kako bi se odgovorilo na treći istraživački problem ponovo je eksplicitno samopoštovanje korišteno kao kriterij, a implicitno kao prediktor. Moderator je u ovome slučaju bio rezultat sudionika na upitniku jasnoće pojma o sebi. Varijable su centrirane prije uvrštavanja u analizu, Q-Q dijagram ukazivao je na multivarijatnu normalnu distribuciju, a nije detektiran ni problem multikolinearnosti u podacima (svi VIF < 1.5), što opravdava korištenje hijerarhijskih regresijskih postupaka. Rezultati analize prikazani su u Tablici 7. U prvome koraku varijablama implicitnog samopoštovanja i

jasnoće pojma o sebi objašnjeno je 39% varijance eksplicitnog samopoštovanja ($R^2 = 0.39$; $F(2,151) = 48.07$; $p < 0.001$), a značajnim se samostalnim prediktorom pokazala jasnoća pojma o sebi ($\beta = 0.62$; $p < .001$), što je u skladu s rezultatima bivarijatne korelacijske analize. U drugome koraku dodavanjem interakcije implicitnog samopoštovanja i jasnoće pojma o sebi nije objašnjeno statistički značajano više varijance kriterija nego u prvome koraku ($\Delta R^2 = 0.01$; $\Delta F(1,150) = 1.74$; $p > 0.05$). Ukupno je cijelim modelom objašnjeno 40% varijance eksplicitnog samopoštovanja ($R^2 = 0.40$; $F(3,150) = 32.78$; $p < .001$). Moderacijski efekt jasnoće pojma o sebi, dakle, nije pronađen, a treća istraživačka hipoteza nije potvrđena.

Iste su analize provedene i na poduzorcima. Rezultati su prikazani u Prilogu E, a sukladni su onima dobivenima na cijelome uzorku i za sudionike prikupljene u Zagrebu (Tablica 14) i za one prikupljene u Osijeku (Tablica 15).

Tablica 7
Rezultati hijerarhijske regresijske analize za provjeru efekta jasnoće pojma o sebi na vezu implicitnog i eksplicitnog samopoštovanja ($N = 154$).

Varijable	Korak 1	Korak 2
$\beta_{\text{IMPLICITNO SAMOPOŠTOVANJE}}$	0.05	0.07
β_{SCCS}	0.62***	0.63***
$\beta_{\text{IMPLICITNO SAMOPOŠTOVANJE} \times \text{SCCS}}$	-	0.08
ΔR^2	.39	.01
ΔF	48.07***	1.74
df	2,151	1,150
Konačni regresijski model	$R^2 = .40 \quad F(3,150) = 32.78***$	

Legenda: * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; SCCS – skala jasnoće pojma o sebi

Rasprava

Cilj provedenog istraživanja bio je proučiti odnose implicitnih i eksplicitnih mjera samopoštovanja s rodom i jasnoćom pojma o sebi te ispitati moderacijske utjecaje roda i jasnoće pojma o sebi na povezanost tih mjera.

Dobivene prosječne vrijednosti D indeksa u mjerenju samopoštovanja IAT-om pokazuju kako sudionici imaju uglavnom pozitivno implicitno samopoštovanje, što je u skladu s istraživanjima provedenima na studentskim uzorcima (npr. Jordan i sur., 2007).

Sudionici su izvjestili i o blago pozitivnim prosječnim razinama eksplicitnog samopoštovanja. Ostvareni rezultat uspoređan je s rezultatima istraživanja Tafarodija i Swanna (2001) na kanadskom te Kirigin (2014) na hrvatskome uzorku. Konačno, sudionici su ostvarili i nešto više rezultate na mjeri jasnoće pojma o sebi, a prosječna vrijednost sukladna je vrijednosti iz istraživanja Campbella i sur. (1996).

Što se pak tiče razlika dvaju subuzoraka, osobe koje su pristupile istraživanju u Osijeku svoje su eksplicitno samopoštovanje procijenile višim, a ujedno su iskazale veću jasnoću pojma o sebi. Postoji nekoliko mogućih objašnjenja za opažene razlike. Primarno, prva etapa istraživanja provedena je u lipnju, u vrijeme kada se studenti pripremaju za ispitne rokove, a drugi dio istraživanja odvijao se tijekom kolovoza. Moguće je da su dijelom zahvaćene fluktuacije u samopoštovanju izazvane stresom za vrijeme ispitnih rokova, u skladu s definiranjem samopoštovanja kao stanja, što je moglo sniziti rezultate sudionika iz prve etape. Osim toga, sudionici iz Osijeka stariji su od sudionika iz Zagreba te je u tom subuzorku i veći udio zaposlenih (vidi Prilog A). Stoga bi se ovakvi rezultati mogli objasniti u kontekstu obilježja životnog razdoblja odraslosti u nastajanju. Naime, ta faza, ugrubo, traje od 18. do 25. godine, a njezina su obilježja eksploracija, eksperimentiranje i donošenje važnih odluka. To je razdoblje u kojemu su mogućnosti otvorene, a malo je toga strogo zacrtano (Arnett, 2000). Moguće je da je veći dio uzorka u Zagrebu bio u takvom razdoblju života, kada uglavnom još studiraju i nisu zaposleni. Iako razlika u dobi između dvaju uzoraka nije velika, možda je značajna upravo zbog velikih životnih događaja i promjena koje se događaju u tom razdoblju. Kako jasnoća pojma o sebi određuje upravo do koje su razine vjerovanja o sebi samome stabilna, konzistentna i jasno određena, moguće je da su sudionici koji su testiranju pristupili u Osijeku zapravo već donijeli neke velike životne odluke, obvezali se na njih te stoga i iskazali veću jasnoću pojma o sebi. Dodatno, neki autori jasnoću pojma o sebi smatraju prethodnikom visokog samopoštovanja, pa bi takve razlike mogle za sobom povući i razlike u eksplicitnom samopoštovanju (Baumeister, 2005). Konačno, potrebno je uzeti u obzir i uvjete ispunjavanja mjernih instrumenata. S obzirom da je istraživanje u Osijeku provedeno u privatnome uredu te da su sudionici u većoj mjeri bili poznanici eksperimentatorice, a da je u Zagrebu provedeno na Filozofskome fakultetu, testna je situacija mogla djelovati „ozbiljnije“ u prvoj etapi

istraživanja. Zbog toga su sudionici u Osijeku možda bili skloniji davati socijalno poželjne odgovore.

U istraživanju su proučeni odnosi implicitnog i eksplicitnog samopoštovanja s rodom i jasnoćom pojma o sebi. Pronađeno je da je eksplicitno samopoštovanje visoko pozitivno povezano s razinom jasnoće pojma o sebi, što je u skladu s dosadašnjim nalazima (Campbell, 1996). Pretpostavlja se da jasnoća pojma o sebi zapravo dovodi do visoke razine eksplicitnog samopoštovanja. Baumeister (2005) tako naglašava da osobe s niskim samopoštovanjem zapravo izvještavaju o prosječnim razinama samopoštovanja (zbog pomaknutosti distribucija) te smatra da nisko samopoštovanje nije postojanje negativnih stavova prema sebi, već odsutnost pozitivnih. On pretpostavlja da do toga dolazi zbog nesigurnosti prilikom ispunjavanja upitnika samopoštovanja, koja je uzrokovana nejasnim pojmom o sebi. Naravno, u ovome je slučaju riječ o korelacijskom istraživanju pa su moguće i drugačije interpretacije – primjerice, da osobe upravo zbog toga što imaju visoko samopoštovanje više vjeruju vlastitim procjenama sebe i manje su ovisne o vanjskim utjecajima, što povratno dovodi do veće samoprocjenjene jasnoće pojma o sebi. Također, ova su dva konstrukta mjerena samoiskazom, zbog čega je moguće da je na obje djelovalo socijalno poželjno odgovaranje ili slabost introspekcije, ali i da je dio povezanosti uzrokovan faktorima metode.

Što se tiče roda, u ovome se istraživanju nisu pronašle očekivane razlike. Naime, u proučavanom dobnom rasponu uglavnom se dobivaju više razine eksplicitnog samopoštovanja kod muškaraca (Kling i sur., 1999). Moguće je da su razlike između rodova smanjene zbog socijalnih i globalnih promjena koje idu u smjeru povećavanja jednakosti spolova, no to se ne čini vjerojatnim s obzirom da druga istraživanja još uvijek pronalaze više eksplicitno samopoštovanje kod muškaraca (Bleidon i sur., 2016). Ipak, veličine učinaka do sada opaženih razlika redovito su niske, a neka istraživanja koja su koristila SLSC skalu kao mjeru eksplicitnog samopoštovanja nisu pronašla rodne razlike (Aidman i Carroll, 2003).

Kako se implicitno samopoštovanje smatra odrazom automatskog procesiranja (Hofmann i sur., 2005), ne čudi što rezultati na toj mjeri nisu povezani s niti jednom od korištenih varijabli. Ranija istraživanja jasnoće pojma o sebi i implicitnog samopoštovanja također nisu registrirala značajne korelacije varijabli (Suszek i sur., 2018). S obzirom da SCCS mjeri samoprocijenjenu jasnoću pojma o sebi, moguće je da

je sklona jednakim pristranostima kao i eksplicitne mjere samopoštovanja. Nadalje, ako je točna Baumeisterova (2005) pretpostavka o formiranju eksplicitnog samopoštovanja barem dijelom na temelju samoprocjenjene jasnoće pojma o sebi, možda je implicitno samopoštovanje oslobođeno od takvih utjecaja. Uz to, potrebno je napomenuti i da su metode mjerenja dvaju konstrukata vrlo različite.

U analizi rodnih razlika, muškarci i žene nisu se razlikovali u razini implicitnog samopoštovanja. Ovakav je rezultat u skladu s nalazima istraživanja Greenwalda i Farnhama (2000), Aidmana i Carrolla (2003) te s dijelom nalaza istraživanja Pelhama i sur. (2005). S obzirom da odnos roda s implicitnim samopoštovanjem varira u istraživanjima, moguće je da je moderiran nekom karakteristikom situacije ili pojedinaca. Dodatno, bivarijatne korelacije i prvi koraci u regresijskim analizama pokazuju da ne postoji niti statistički značajna povezanost implicitnog i eksplicitnog samopoštovanja, što je čest nalaz u istraživanjima (Dentale i sur., 2012). Usprkos ranije spomenutim mišljenjima kako takvi nalazi govore o nevaljanosti implicitnih mjera, s obzirom na prediktivnu valjanost implicitnih mjera u raznim istraživanjima, postavlja se pitanje je li jedna od metoda superiorna, ili je riječ o mjerenju različitih konstrukata. Naposljetku, potrebno je napomenuti i da je pouzdanost IAT-a u ovome istraživanju bila vrlo niska te je moguće da neki odnosi nisu registrirani zbog količine pogreške u rezultatima.

Rezultati analize moderacijskog efekta roda ukazuju kako postoji statistički značajan utjecaj roda na odnos implicitnog i eksplicitnog samopoštovanja. Odnos implicitnog i eksplicitnog samopoštovanja značajan je i pozitivan kod žena, a neznačajan za muškarce. Takvi su rezultati sukladni onima dobivenima u istraživanju Pelhama i sur. (2005) uz korištenje NLT-a kao mjere implicitnog samopoštovanja, a suprotni rezultatima koje su dobili Riketta i sur. (2005) na NLT-u, te Greenwald i Farnham (2000) na IAT-u. S obzirom na kontradiktorne rezultate te općenito niske do umjerene veličine učinaka kako u ovome, tako i u dosadašnjim istraživanjima, moguće je da neka druga varijabla zapravo objašnjava moderacijski efekt roda. Kako je implicitno samopoštovanje dio iskustvenog sustava, koji funkcionira bez svjesne kontrole ili namjere, moguće je povezati ga s intuicijom. Istraživanja pokazuju da žene češće svoje odluke temelje na intuiciji ili vlastitome dojmu (Pacini i Epstein, 1999) i da viša percipirana valjanost intuicije jača vezu implicitnog i eksplicitnog samopoštovanja

(Jordan i sur., 2007). Stoga je moguće da je u podlozi efekta roda zapravo povjerenje u intuiciju ili objektivna točnost intuicije. One osobe koje imaju točniju intuiciju možda imaju bolji uvid u vlastite implicitne stavove, što bi moglo povećati korelaciju mjera. Ako je pak razlika samo u povjerenju u intuiciju, moguće je da pojedinci koji joj ne vjeruju tijekom samoiskaza odbijaju i modificiraju informacije kojima imaju intuitivni pristup, što dovodi do razlike između dvaju vrsta mjera. Naravno, moguće je da se u pozadini nalazi i neki drugi, još neutvrđeni konstrukt. Potrebno je napomenuti kako interakcija roda i implicitnog samopoštovanja nije značajno predviđala eksplicitno samopoštovanje na poduzorku sudionika iz Osijeka. S obzirom da veličine efekata nisu velike, moguće je da nisu detektirane na tako malome uzorku. Osim toga, omjeri rodova u dva poduzorka bili su različiti, što je moglo utjecati na opažene rezultate.

Jasnoća pojma o sebi nije statistički značajno moderirala odnos implicitnog i eksplicitnog samopoštovanja. Ovakvi rezultati nisu u skladu s istraživanjima koja sugeriraju da veće povjerenje u intuiciju (Jordan i sur., 2007) i brže odgovaranje na eksplicitne upitnike samopoštovanja povećavaju povezanost implicitnih i eksplicitnih mjera samopoštovanja (LeBel, 2010). Alternativno objašnjenje ranijih rezultata oslanja se na sheme o sebi, odnosno pretpostavlja se da osobe koje brže odgovaraju na upitnicima samopoštovanja i one koje više vjeruju svojoj intuiciji možda imaju razrađeniju shemu o sebi, a time i lakši pristup traženim informacijama o sebi (LeBel, 2010). Uz to, s obzirom da se kao mjera jasnoće pojma o sebi koristio samoiskaz, možda on nije dovoljno dobro odrazio stvarnu razinu jasnoće pojma o sebi. Kako je brzina odgovaranja na pitanja u upitniku samopoštovanja objektivna mjera, koja nije pod utjecajem boljki samoiskaza, moguće je da se njome zahvaća stvarna dostupnost informacija o sebi za odgovaranje u upitniku samopoštovanja, a da se SCCS-om zapravo dobije tek percepcija. Dakle, brzina odgovaranja mogla bi biti indikator toga „prolaze“ li informacije iz implicitnog samopoštovanja na eksplicitnu razinu, a upitnička mjera pojma o sebi mogla bi govoriti više o tome hoće li osoba, ako ima pristup implicitnome stavu, uistinu vjerovati njegovom sadržaju ili će ga ignorirati. Na istoj razini kao percipirana jasnoća pojma o sebi možda djeluje i ranije korištena varijabla povjerenja u vlastitu intuiciju (Jordan i sur., 2007), no moguće je da ona bolje zahvaća opisani proces. Dodatno, niska pouzdanost IAT-a u ovome istraživanju mogla bi zamaskirati neke (manje) povezanosti. Konačno, moguće je i da nema „prolaza“

između implicitnog i eksplicitnog samopoštovanja, no takvi bi zaključci bili u sukobu s ranije opisanim rezultatima istraživanja.

Rezultati istraživanja u skladu su s pretpostavkama o relativnoj odvojenosti implicitnog i eksplicitnog samopoštovanja, uz ograničenu mogućnost „komunikacije“ između dvaju konstrukata, odnosno između iskustvenog i racionalnog sustava procesiranja informacija. Implicitno i eksplicitno samopoštovanje različiti su konstrukti, a iako njihov odnos ovisi o moderatorima, čini se da razina povezanosti nije visoka. Budući da nisu redundantne, poželjno je pri mjerenju samopoštovanja koristiti obje mjere, kako bi se sveobuhvatnije opisao stav pojedinca prema sebi.

Metodološki nedostaci i smjernice za buduća istraživanja

Primaran problem u ovome istraživanju predstavlja niska pouzdanost Testa implicitnih asocijacija. Standardno se one kreću oko vrijednosti $r = .5$ za test-retest, a indikatori unutarnje konzistencije često prelaze $r = .7$ (Krause, i sur., 2011). Ipak, s obzirom da se u radovima često uopće ne izvještava o pouzdanosti implicitnih mjera, moguće je da su one u prosjeku zapravo nešto niže od navedenih. Ipak, razina pouzdanosti opažena u ovome istraživanju ($r_{xx} = .45$) svakako je problematična, posebno za detektiranje slabih odnosa. Budući da je IAT za mjerenje samopoštovanja rijetko korišten na hrvatskim uzorcima, moguće je da su potrebne neke preinake i prilagodbe testa. Potrebno je napomenuti i da je, iako se redovito koristi, računanje pouzdanosti tipa unutarnje konzistencije za IAT problematično, budući da je vrlo teško govoriti o različitim dijelovima testa kao o paralelnima. Stoga bi se točnije procjene mogle dobiti računanjem test-retest pouzdanosti. Niske razine pouzdanosti često se dobivaju uz korištenje raznih implicitnih testova, stoga je potrebno nastaviti istraživati načine na koje se mogu poboljšati mjerne karakteristike implicitnih metoda. Dodatno, neki autori smatraju kako je jedna mjera IAT-a nedovoljna da bi se točno procijenila implicitna razina samopoštovanja. Naime, IAT je podložan fluktuacijama te se često predlaže višestruko mjerenje, a zatim uprosječivanje dobivenih rezultata za dobivanje mjere samopoštovanja kao crte, a ne stanja (Buhrmeister, 2011).

U ovome istraživanju nije kontrolirana niti dominantnost ruke. Yu i sur. (2016) pronašli su snažnu pozitivnu povezanost implicitnog i eksplicitnog samopoštovanja kod ljevaka, ali nultu kod dešnjaka te su ju interpretirali u obliku pretpostavke da se moždani centri za samosvijest nalaze u desnoj moždanoj polutki. Kako je omjer ljevaka i dešnjaka u

populaciji 1:9 (Yu i sur., 2016), moguće je da se niske korelacije u istraživanjima općenito, pa tako i u ovome, dobivaju upravo zbog efekata dominantnosti ruke. Uz to, IAT je relativna mjera stava koja podrazumijeva postojanje kategorije suprotne kategoriji *ja*. Iako se većina autora slaže da se mjera može uspješno koristiti za istraživanja samopoštovanja, bilo bi korisno provesti istraživanja i na nekoj od mjera koje ne zahtijevaju usporedbu konstrukata, kao što su paradigma „stani – kreni“ (GNAT; Nosek i Banaji, 2001) ili jednokategorijski IAT (engl. *The Single Category Implicit Association Test*, SC-IAT; Karpinski i Steinman, 2006). Osim problema vezanih uz IAT, pronađene su i statistički značajne razlike između dvaju subuzoraka. Iako su razlike u analizama opisane, pitanje o točnom uzroku njihovog razlikovanja ostaje otvoreno. Ipak, prednost istraživanja je odmicanje od uzorka koji se sastoji isključivo od studenata psihologije. U budućuće bi bilo poželjno daljnje proširiti uzorak, posebice s obzirom na dob, budući da razina eksplicitnog samopoštovanja ovisi o dobi (Kling i sur., 1999), ali uz snažnu kontrolu vanjskih uvjeta mjerenja. Iako heterogenost uzorka može biti problematična za unutarnju valjanost, nužno je provoditi istraživanja koja se mogu generalizirati na širu populaciju te time povećati vanjsku valjanost i korisnost rezultata.

U ovome je istraživanju kao mjera jasnoće pojma o sebi korišten upitnik SCCS (Campbell i sur., 1996), koji je također podložan pristranostima samoiskaza, što je moglo utjecati na rezultate. Suszek i sur. (2018) pokušali su mjeriti implicitnu jasnoću pojma o sebi pomoću IAT-a. Takva mjera djeluje obećavajuće, no u njihovome istraživanju nije bila povezana s implicitnim samopoštovanjem mjerenim pomoću NLT-a. S obzirom na niske i često neznačajne korelacije IAT-a i NLT-a (Bosson i sur., 2000) moguće je da bi implicitna jasnoća pojma o sebi ipak korelirala s implicitnim samopoštovanjem mjerenim IAT-om, no u tom bi slučaju bilo potrebno izolirati efekte metode. Buduća istraživanja mogla bi se fokusirati na mjere jasnoće pojma o sebi koje su neovisne o samoiskazu, bilo da je riječ o implicitnoj jasnoći pojma o sebi ili nekim više objektivnim mjerama. Zanimljiv je i nalaz o nepostojanju povezanosti roda s implicitnim samopoštovanjem. Budući da se rezultati istraživanja poprilično razlikuju, moguće je da je navedeni odnos pod utjecajem nekog moderatora, bilo okolinskog ili individualnog. Što se pak tiče moderacije odnosa između implicitnog i eksplicitnog samopoštovanja varijablom roda, buduća bi istraživanja mogla promotriti što je točno u

pozadini tog efekta. Jedna od predloženih varijabli svakako je snaga intuicije ili točnost introspekcije, no bilo bi potrebno odmjeriti ih valjano. U tom bi se slučaju mogle provesti analize medijacije moderatorskih učinaka (engl. *mediated moderation*; Hayes, 2017) kako bi se objasnili dosadašnji rezultati.

U konačnici, ovaj rad predstavlja doprinos u području ispitivanja odnosa implicitnog i eksplicitnog samopoštovanja. Većina istraživanja implicitnih mjera odvija se na konstruktima stavova prema vanjskim objektima, a ne prema sebi samome. Budući da implicitno samopoštovanje pokazuje karakteristike koje ga razlikuju od implicitnih stavova te da u kombinaciji s eksplicitnim samopoštovanjem definira diskrepantno samopoštovanje, koje se pokazalo kao koristan prediktor raznih ponašanja i doživljavanja, nužno je nastaviti poboljšavati mjere samopoštovanja i istraživati njihove međuodnose te korištenjem raznolikijih uzoraka povećati generabilnost nalaza.

Zaključak

Cilj provedenog istraživanja bio je proučiti odnose implicitnih i eksplicitnih mjera samopoštovanja s rodom i jasnoćom pojma o sebi te ispitati moderacijske utjecaje roda i jasnoće pojma o sebi na povezanost implicitnog i eksplicitnog samopoštovanja. Na temelju rezultata može se zaključiti da osobe koje imaju jasniji pojam o sebi ujedno i imaju više razine eksplicitnog samopoštovanja. Često spominjane rodne razlike u eksplicitnoj razini samopoštovanja nisu registrirane, a implicitno je samopoštovanje neovisno od roda i samoprocijenjene jasnoće pojma o sebi. Eksplicitno i implicitno samopoštovanje (mjereno Testom implicitnih asocijacija) nisu povezani na razini bivarijantnih korelacija, no rod moderira njihov odnos. Za žene je odnos dviju vrsta mjera značajan i nisko do umjereno pozitivan, dok se kod muškaraca ne pronalazi povezanost implicitnog i eksplicitnog samopoštovanja. Suprotno očekivanjima, jasnoća pojma o sebi nije moderirala povezanost implicitnog i eksplicitnog samopoštovanja. Nalazi istraživanja govore u prilog pretpostavci da su implicitno i eksplicitno samopoštovanje različiti, ali u nekim slučajevima povezani konstrukti te naglašava važnost istraživanja uvjeta u kojima je njihov odnos značajan.

Reference

- Aidman, E. V. i Carroll, S. M. (2003). Implicit individual differences: Relationships between implicit self-esteem, gender identity, and gender attitudes. *European Journal of Personality, 17*, 19-37.
- Arnett, J. J. (2000). Emerging Adulthood: A Theory of Development From the Late Teens Through the Twenties. *American Psychologist, 55*(5), 469-480.
- Baumeister, R. F. (2005). Self-concept, self-esteem, and identity. U: V. J. Derlega, B. A. Winstead i W. H. Jones (Ur.), *Personality: Contemporary theory and research* (str. 246-280). Belmont: Thomson/Wadsworth.
- Baumeister, R. F. (1998). The self. U: D. Gilbert, S. T. Fiske i G. Lindzey (Ur.), *Handbook of social psychology* (str. 680-740). New York: McGraw-Hill.
- Baumeister, R. F., Campbell, J. D., Krueger, J. I. i Vohs, K. D. (2003). Does high self-esteem cause better performance, interpersonal success, happiness, or healthier lifestyles?. *Psychological Science in the Public Interest, 4* (1), 1-44.
- Baumeister, R. F., Tice, D. M. i Hutton, D. G. (1989). Self-presentational motivations and personality differences in self-esteem. *Journal of Personality, 57* (3), 547-579.
- Bleidon, W., Arslan, R. C., Denissen, J. J. A., Rentfrow, P. J., Gebauer, J. E., Potter J. i Gosling, S. D. (2003). Age and gender differences in self-esteem – A cross-cultural window. *Journal of Personality and Social Psychology, 111*(3), 396-410.
- Bosson, J. K. (2006). Assessing Self-Esteem via Self-Reports and Nonreactive Instruments: Issues and Recommendations. . U: M. H. Kernis (Ur.), *Self-esteem issues and answers: A sourcebook of current perspectives* (str. 88-95). New York: Psychology Press.
- Bosson, J. K., Brown, R. P., Zeigler-Hill, V. i Swann, W.B. (2003). Self-enhancement tendencies among people with high explicit self-esteem: The moderating role of implicit self-esteem. *Self and Identity, 2*, 169-187.
- Bosson, J. K., Swann, W. B., Jr., Pennebaker, J. W. (2000). Stalking the perfect measure of implicit self-esteem: The blind men and the elephant revisited? *Journal of Personality and Social Psychology, 79* (4), 631-643.
- Brinol, P., Petty, R. E. i Wheeler, S. C. (2006). Discrepancies between explicit and implicit self-concepts: Consequences for information processing. *Journal of Personality and Social Psychology, 91*(1), 154-170.
- Brown, J. D. i Marshall, M. A. (2006). The Three Faces of Self-Esteem. U: M. H. Kernis (Ur.), *Self-esteem issues and answers: A sourcebook of current perspectives* (str. 4-9). New York: Psychology Press.

- Buhrmester, M. D., Blanton, H. i Swann, W. B., Jr. (2011). Implicit Self-Esteem: Nature, Measurement, and a New Way Forward. *Journal of Personality and Social Psychology*, *100*(2), 365-385.
- Campbell, J. D., Trapnell, P. D., Heine, S. J., Katz, I. M., Lavallee, L. E. i Lehman, D. R. (1996). Self-concept clarity: Measurement, personality correlates, and cultural boundaries. *Journal of Personality and Social Psychology*, *70* (1), 141-156.
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences*. Hillsdale: LEA.
- Cvencek, D., Greenwald, A. G., Brown, A. S., Gray, N. S. i Snowden, R. J. (2010). Faking of the Implicit Association Test is statistically detectable and partly correctable. *Basic and Applied Social Psychology*, *32*, 302-314.
- DeHart, T., Peña, R. i Tennen, H. (2013). The development of explicit and implicit self-esteem and their role in psychological adjustment. U: V. Zeigler-Hill (Ur.), *Current issues in social psychology: Self-esteem* (str. 99-123). New York: Psychology Press.
- De Houwer, J., Teige-Mocigemba, S., Spruyt, A. i Moors, A. (2009). Implicit measures: A normative analysis and review. *Psychological Bulletin*, *135*(3), 347-368.
- Dentale, F., Vecchione, M., De Coro, A. i Barbaranelli, C. (2012): On the relationship between implicit and explicit self-esteem: The moderating role of dismissing attachment. *Personality and Individual Differences*, *52*, 173-177.
- Ellis, P. D. (2012). *The Essential Guide to Effect Sizes: Statistical Power, Meta-Analysis, and the Interpretation of Research Results*. New York: Cambridge University Press.
- Epstein, S. (1994). Integration of the cognitive and the psychodynamic unconscious. *American Psychologist*, *28*, 404-416.
- Farnham, S. D., Greenwald, A. G. i Banaji, M. (1999). Implicit selfesteem. U: D. Abrams i M. Hogg (Ur.), *Social identity and social cognition* (str. 230-248). Oxford: Blackwell.
- Fazio, R. H. i Olson, M. A. (2003). Implicit measures in social cognition research: Their meaning and use. *Annual Review of Psychology*, *54*, 297-327.
- Gawronski, B. i Creighton, L. A. (2013). Dual process theories. U: D. E. Carlston (Ur.), *The Oxford handbook of social cognition* (str. 282-312). New York: Oxford University Press.
- Greenwald, A. G. i Banaji, M. (1995). Implicit social cognition: Attitudes, self-esteem, and stereotypes. *Psychological Review*, *102*, 4-27.

- Greenwald, A. G., Banaji, M., Rudman, L. A., Farnham, S. D., Nosek, B. A. i Mellott, D.S. (2002). A unified theory of implicit attitude, stereotypes, self-esteem, and self-concept. *Psychological Review*, *109* (1), 3-25.
- Greenwald, A. G. i Farnham, S. D. (2000). Using the Implicit Association Test to measure self-esteem and self-concept. *Journal of Personality and Social Psychology*, *79* (6), 1022-1038.
- Greenwald, A. G., McGhee, D. E. i Schwartz, J. L. K. (1998). Measuring individual differences in implicit cognition: The Implicit Association Test. *Journal of Personality and Social Psychology*, *74* (6), 1464-1480.
- Greenwald, A. G., Nosek, B. A. i Banaji, M. R. (2003). Understanding and using the Implicit Association Test: I. An improved scoring algorithm. *Journal of Personality and Social Psychology*, *85*(2), 197-216.
- Greenwald, A. G., Poehlman, T.A., Uhlmann, E.L. i Banaji, M. R. (2009). Understanding and using the Implicit Association Test: III. Meta-analysis of predictive validity. *Journal of Personality and Social Psychology*, *97*(1), 17-41.
- Haddock, G. i Gebauer, J. E. (2011). Defensive self-esteem impacts attention, attitude strength, and self-affirmation processes. *Journal of Experimental Social Psychology*, *47*, 1276-1284.
- Hofmann, W., Gawronski, B., Gschwendner, T., Le, H. i Schmitt, M. (2005). A meta-analysis of the correlation between the Implicit Association Test and explicit self-report measures. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *31*, 1369-1385.
- Hofmann, W., Gschwendner, T., Nosek, B. A. i Schmitt, M. (2005). What moderates implicit-explicit consistency?. *European Review of Social Psychology*, *16*(1), 335-390.
- Hofmann, W., Gschwendner, T. i Schmitt, M. (2005). On implicit-explicit consistency: The moderating role of individual differences in awareness and adjustment. *European Journal of Personality*, *19*, 25-49.
- Hayes, A. F. (2017). *Introduction to Mediation, Moderation, and Conditional Process Analysis: A Regression-Based Approach*. New York: The Guilford Press.
- Huang, C. (2013). Relation between self-esteem and socially desirable responding and the role of socially desirable responding in the relation between self-esteem and performance. *European Journal of Psychology of Education*, *28* (3), 663-683.
- Izuma, K., Kennedy, K., Fitzjohn, A., Sedikides, C. i Shibata, K. (2018). Neural activity in the reward-related brain regions predicts implicit self-esteem: A novel validity test of psychological measures using neuroimaging. *Journal of Personality and Social Psychology*, *114*(3), 343-357.

- James, W. (1890). *The principles of psychology*. New York: Holt.
- Jelić, M. (2012). Nove spoznaje u istraživanjima samopoštovanja: Konstrukt sigurnosti samopoštovanja. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 21(2), 443-463.
- Jelić, M. (2008). Odnos samopoštovanja i motiva samopoimanja. Neobjavljena doktorska disertacija. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Jelić, M. i Tonković, M. (2009). Test implicitnih asocijacija u ispitivanju samopoštovanja. *Psihologijske teme*, 18 (1), 183-201.
- Jordan, C. H., Spencer, S. J., Zanna, M. P., Hoshino-Browne, E. i Correll, J. (2003). Secure and defensive high self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85 (5), 969-978.
- Jordan, C. H., Whitfield, M. i Zeigler-Hill, V. (2007). Intuition and the correspondence between implicit and explicit self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 93(6), 1067-1079.
- Karpinski, A. (2004). Measuring self-esteem using the Implicit Association Test: The role of the other. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30, 22-34.
- Karpinski, A. i Hilton, J. L. (2001). Attitudes and the Implicit Association Test. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81(5), 774-778.
- Karpinski, A. i Steinman, R. B. (2006). The Single Category Implicit Association Test as a measure of implicit social cognition. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91 (1), 16-32.
- Kirigin, D. (2014). Razlike u perfekcionistačkoj samoprezentaciji, eksplicitnom i implicitnom samopoštovanju kod pozitivnih i negativnih perfekcionista. Diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Koole, S. L., Dijksterhuis, A. i van Knippenberg, A. (2001). What's in a name: Implicit self-esteem and the automatic self. *Journal of Personality and Social Psychology*, 80 (4), 669-685.
- Krause, S., Back, M. D., Egloff, B. i Schmukle, S. C. (2011). Reliability of Implicit Self-esteem Measures Revisited. *European Journal of Personality*, 25, 239-251.
- Lane, K. A., Banaji, M. R., Nosek, B. A. i Greenwald, A. G. (2007). Understanding and using the Implicit Association Test: IV What we know (so far) about the method. U: B. Wittenbrink i N. Schwarz (Ur.), *Implicit Measures of Attitudes* (str. 59-102). New York: The Guilford Press.

- Lauri Korajlija, A., Jelić, M. i Kirigin, D. (2017). Differences in self-presentation and self-esteem between positive and negative perfectionists. *Primenjena psihologija*, 10(2), 281-290.
- LeBel, E. P. (2010) Attitude accessibility as a moderator of implicit and explicit self-esteem correspondence. *Self and Identity*, 9(2), 195-208.
- LeBel, E. P. i Paunonen, S. V. (2011). Sexy but often unreliable: The impact of unreliability on the replicability of experimental findings with implicit measures. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 37(4), 570-583.
- Mierke, J. i Klauer, K. C. (2003). Method-Specific Variance in the Implicit Association Test. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85(6), 1180-1192.
- Mruk, C. J. (2006). Defining self-Esteem: An often overlooked issue with crucial implications. U: M. H. Kernis (Ur.), *Self-esteem issues and answers: A sourcebook of current perspectives* (str. 10-15). New York: Psychology Press.
- Nosek, B. A. (2007). Implicit-explicit relations. *Current Directions in Psychological Science*, 16(2), 65-69.
- Nosek, B. A. (2005). Moderators of the relationship between implicit and explicit evaluation. *Journal of Experimental Psychology: General*, 134(4), 565-584.
- Nosek, B. A. i Banaji, M. R. (2001). The go/no-go association task. *Social Cognition*, 19 (6), 625-666.
- Nosek, B. A., Greenwald, A. G. i Banaji, M. R. (2007). The Implicit Association Test at age 7: A methodological and conceptual review. U: J. A. Bargh (Ur.), *Automatic processes in social thinking and behavior* (str. 265-292). New York: Psychology Press.
- Nosek, B. A., Greenwald, A. G. i Banaji, M. R. (2005). Understanding and using the Implicit Association Test: II. Method variables and construct validity. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31(2), 166-80.
- Nosek, B. A. i Hansen, J. J. (2008). The associations in our heads belong to us: Searching for attitudes and knowledge in implicit evaluation. *Cognition & Emotion*, 22, 553-594.
- Olson, M. A., Fazio, R. H. i Hermann, A. D. (2007). Reporting tendencies underlie discrepancies between implicit and explicit measures of self-esteem. *Psychological Science*, 18, 287-291.
- Pacini, R. i Epstein, S. (1999). The relation of rational and experiential information processing styles to personality, basic beliefs and the ratio-bias phenomenon. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76(6), 972-987.

- Park, J. K. i John, D. R. (2011). More than meets the eye: The influence of implicit and explicit self-esteem on materialism. *Journal of Consumer Psychology*, 21, 73-87.
- Parmač Kovačić, M., Galić, Z. i JerneiĆ, Ž. (2014). Social desirability scales as indicators of self-enhancement and impression management. *Journal of Personality Assessment*, 96(5), 532-543.
- Payne, K. B., Burkley, M. A. i Stokes, M. B. (2008). Why do implicit and explicit attitude tests diverge? The role of structural fit. *Journal of Personality and Social Psychology*, 94(1), 16-31.
- Pinter, B. i Greenwald, A. G. (2005). Clarifying the role of the „other“ category in the self-esteem IAT. *Experimental Psychology*, 52, 74-79.
- Riketta, M. (2005). Gender and socially desirable responding as moderators of the correlation between implicit and explicit self-esteem. *Current Research in Social Psychology*, 11(2), 14-28.
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton: Princeton University Press.
- Schmitt, D. P. i Allik, J. (2005). Simultaneous Administration of the Rosenberg Self-Esteem Scale in 53 Nations: Exploring the Universal and Culture-Specific Features of Global Self-Esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89(4), 623-642.
- Schreiber, F., Bohn, C., Aderka, I. M., Stangier, U. i Steil, R. (2012). Discrepancies between implicit and explicit self-esteem among adolescents with social anxiety disorder. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 43(4), 1074-1081.
- Slaney, R. B., Rice, K. G., Mobley, M., Trippi, J., i Ashby, J. S. (2001). The Revised Almost Perfect Scale. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 34(3), 130-145.
- Sowislo, J. F. i Orth, U. (2013). Does Low Self-Esteem Predict Depression and Anxiety? A Meta-Analysis of Longitudinal Studies. *Psychological Bulletin*, 139(1), 213-240.
- Spalding, L. R. i Hardin, C. D. (1999). Unconscious unease and self-handicapping: Behavioral consequences of individual differences in implicit and explicit self-esteem. *Psychological Science*, 10(6), 535-539.
- Suszek, H., Fronczyk, K., Kopera, M. i Maliszewski, N. (2018). Implicit and explicit self-concept clarity and psychological adjustment. *Personality and Individual Differences*, 123, 253-256.

- Tafarodi, R. W. i Ho, C. (2006). Implicit and Explicit Self-Esteem: What Are We Measuring?. *Canadian Psychology*, 47(3), 195-202.
- Tafarodi, R. W. i Swann, W. B., Jr. (2001). Two-dimensional self-esteem: theory and measurement. *Personality and Individual Differences*, 31, 653-673.
- Tafarodi, R. W. i Swann, W. B., Jr. (1995). Self-liking and self-competence as dimensions of global self-esteem: Initial validation of a measure. *Journal of Personality Assessment*, 65 (2), 322-342.
- Vater A., Schröder-Abé, M., Schütz, A., Lammers, C.-H. i Roepke, S. (2010). Discrepancies between explicit and implicit self-esteem are linked to symptom severity in borderline personality disorder. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 41, 357-364.
- Yu, Q., Chen, J., Zhang, Q. i Jin, S. (2015). Implicit and explicit self-esteem: The moderating effect of individualism. *Social Behavior and Personality*, 43(3), 519-528.
- Yu, Q., Zhang, Q., Jin, S., Chen, J., Han, Y. i Cao, H. (2016). The relationship between implicit and explicit self-esteem: The moderating effect of handedness. *Personality and Individual Differences*, 89, 1-5.
- Zeigler-Hill, V., Fulton, J. J. i McLemore, C. (2011). Discrepancies between explicit and implicit self-esteem: Implications for mate retention strategies and perceived infidelity. *The Journal of Social Psychology* 152(6), 670-686.

Prilozi

Prilog A

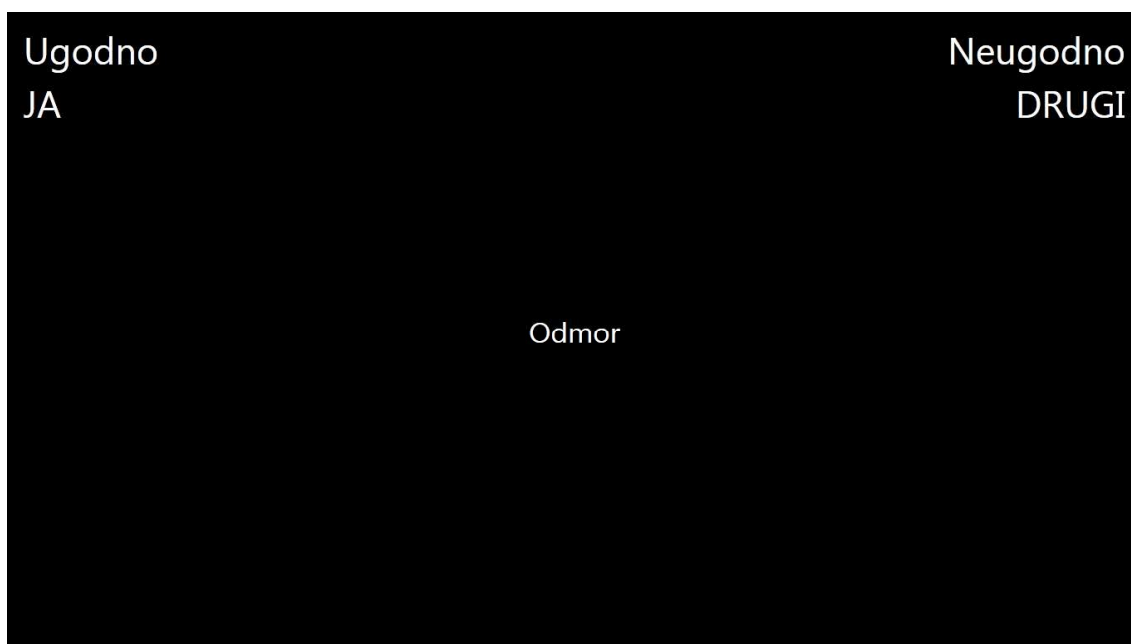
Tablica 8

Postotci sudionika u pojedinim kategorijama odgovora na pitanja o stupnju obrazovanja, radnom statusu, veličini mjesta stanovanja i socioekonomskom statusu, na razini cijeloga uzorka ($N = 154$) i poduzoraka sudionika koji su u istraživanju sudjelovali u Zagrebu ($n = 99$) i onih koji su sudjelovali u Osijeku ($n = 55$).

Varijabla (pitanje)	Kategorija odgovora	%	% Zg	% Os
Najviši stečeni stupanj obrazovanja	Završena osnovna škola i niže	0.0	0.0	0.0
	Završena srednja škola	63.6	69.9	52.7
	Završen preddiplomski studij ili viša škola	22.7	21.2	25.5
	Završen diplomski studij	13.6	9.1	21.8
	Završeno poslijediplomsko obrazovanje	0.0	0.0	0.0
Radni status	Nezaposlen/a	7.8	7.1	9.1
	Zaposlen/a	26.0	10.1	54.5
	Student/ica	66.2	82.8	36.4
Veličina mjesta u kojem su proveli veći dio života do punoljetnosti	selo ili manje mjesto (do 10 000 stanovnika)	20.1	25.3	10.9
	manji grad (do 100 000 stanovnika)	40.9	29.3	61.8
	grad (do 500 000 stanovnika)	16.2	11.1	25.5
	veliki grad (više od 500 000 stanovnika)	22.7	34.3	1.8
Veličina mjesta u kojem trenutno žive	selo ili manje mjesto (do 10 000 stanovnika)	4.5	4.0	5.5
	manji grad (do 100 000 stanovnika)	25.3	5.1	61.8
	grad (do 500 000 stanovnika)	16.2	9.1	29.1
	veliki grad (više od 500 000 stanovnika)	53.9	81.8	3.6
Socioekonomski status	Izrazito ispodprosječan	0.0	0.0	0.0
	Ispodprosječan	4.5	3.0	7.3
	Prosječan	64.9	64.6	65.5
	Iznadprosječan	29.9	31.3	27.3
	Izrazito iznadprosječan	0.6	1.0	0.0

Legenda: % - postotak sudionika u kategoriji (ukupni uzorak); %Zg - postotak sudionika testiranih u Zagrebu u pojedinoj kategoriji; %Os - postotak sudionika testiranih u Osijeku u pojedinoj kategoriji

Prilog B

Slika 2. Prikaz izgleda ekrana tijekom rješavanja kongruentnog bloka Testa implicitnih asocijacija.

Prilog C

Tablica 9

Koeficijenti korelacija između varijabli roda, implicitnog samopoštovanja, eksplicitnog samopoštovanja i jasnoće pojma o sebi na uzorku osoba testiranih u Zagrebu (u *kurzivu*; $n = 99$) i Osijeku (**masno**; $n = 55$).

	1.	2.	3.	4.
1. IAT	1	.02 .10	-.01 .07	.05 -.16
2. SLSC		1	-.04 .03	.57*** .64***
3. Rod			1	-.05 .08
4. SCCS				1

Legenda: * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; IAT – Test implicitnih asocijacija; SLSC – skala samosviđanja i samokompetentnosti; SCCS – skala jasnoće pojma o sebi.

Tablica 10

Koeficijenti korelacija implicitnog i eksplicitnog samopoštovanja s jasnoćom pojma o sebi na uzorku osoba muškog (u *kurzivu*; $n = 77$) i ženskog roda (**masno**; $n = 77$).

	SCCS
IAT	-.08 .07
SLSC	.58*** .65***

Legenda: * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; IAT – Test implicitnih asocijacija; SLSC – skala samosviđanja i samokompetentnosti; SCCS – skala jasnoće pojma o sebi.

Prilog D

Tablica 11

Rezultati hijerarhijske regresijske analize za provjeru efekta roda na vezu implicitnog i eksplicitnog samopoštovanja za poduzorak sudionika prikupljenih u Zagrebu ($n = 99$).

Varijable	Korak 1	Korak 2
$\beta_{\text{IMPLICITNO SAMOPOŠTOVANJE}}$	0.02	-0.26
β_{ROD}	-0.04	-0.04
$\beta_{\text{IMPLICITNO SAMOPOŠTOVANJE} \times \text{ROD}}$	-	0.40**
ΔR^2	.00	.08
ΔF	0.10	8.45**
df	2,96	1,95
Konačni regresijski model	$R^2 = .08 \quad F(3,95) = 2.89^*$	

Legenda: * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Tablica 12

Prikaz nagiba pravca u predikciji eksplicitnog samopoštovanja pomoću implicitnog, za dvije kategorije moderatora roda, za poduzorak sudionika prikupljenih u Zagrebu ($n = 99$).

Kategorija moderatora (m)	$\beta_{X \rightarrow Y M=m}$
Muški rod	-0.26
Ženski rod	0.31*

Legenda: * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; m – razina (kategorija) moderatora; $\beta_{X \rightarrow Y|M=m}$ – standardni regresijski koeficijent implicitnog samopoštovanja u predikciji eksplicitnog samopoštovanja na razini moderatora $M = m$.

Tablica 13

Rezultati hijerarhijske regresijske analize za provjeru efekta roda na vezu implicitnog i eksplicitnog samopoštovanja za poduzorak sudionika prikupljenih u Osijeku ($n = 55$).

Varijable	Korak 1	Korak 2
$\beta_{\text{IMPLICITNO SAMOPOŠTOVANJE}}$	0.10	0.08
β_{ROD}	0.03	0.03
$\beta_{\text{IMPLICITNO SAMOPOŠTOVANJE} \times \text{ROD}}$	-	0.04
ΔR^2	.01	.00
ΔF	0.28	0.05
df	2,52	1,51
Konačni regresijski model	$R^2 = .01 \quad F(3,51) = 0.20$	

Legenda: * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Prilog E

Tablica 14

Rezultati hijerarhijske regresijske analize za provjeru efekta jasnoće pojma o sebi na vezu implicitnog i eksplicitnog samopoštovanja za poduzorak sudinika prikupljenih u Zagrebu ($n = 99$).

Varijable	Korak 1	Korak 2
$\beta_{\text{IMPLICITNO SAMOPOŠTOVANJE}}$	-0.01	0.01
β_{SCCS}	0.57***	0.57***
$\beta_{\text{IMPLICITNO SAMOPOŠTOVANJE} \times \text{SCCS}}$	-	0.03
ΔR^2	.32	.01
ΔF	22.84***	0.08
df	2,96	1,95
Konačni regresijski model	$R^2 = .32 \quad F(3,95) = 15.11***$	

Legenda: * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; SCCS – skala jasnoće pojma o sebi

Tablica 15

Rezultati hijerarhijske regresijske analize za provjeru efekta jasnoće pojma o sebi na vezu implicitnog i eksplicitnog samopoštovanja za poduzorak sudinika prikupljenih u Osijeku ($n = 55$).

Varijable	Korak 1	Korak 2
$\beta_{\text{IMPLICITNO SAMOPOŠTOVANJE}}$	0.21	0.13
β_{SCCS}	0.68***	0.67***
$\beta_{\text{IMPLICITNO SAMOPOŠTOVANJE} \times \text{SCCS}}$	-	0.18
ΔR^2	.45	.03
ΔF	21.55***	2.59
df	2,52	1,51
Konačni regresijski model	$R^2 = .48 \quad F(3,51) = 15.67***$	

Legenda: * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; SCCS – skala jasnoće pojma o sebi